

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Partnerské soužití homosexuálních mužů v ČSSR
Cohabitation of Homosexual Men in the Czechoslovak Socialist Republic
František Posolda

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: B NJ-ZSV

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Partnerské soužití homosexuálních mužů v ČSSR potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 10. 7. 2022

Děkuji PhDr. Ondřeji Lánskému, Ph.D. za to, že umožnil vznik této práce. Mé poděkování patří také všem, kteří mi poskytli nezbytnou podporu při zpracování výzkumu, jmenovitě Dr. Franzi Schindlerovi a Mgr. Zuzaně Posoldové. Především ale děkuji narátorům za jejich ochotu a otevřenost.

ABSTRAKT

Autor se v této bakalářské práci zaměřuje na analýzu podoby a možností partnerského soužití mužských homosexuálních párů v ČSSR mezi lety 1961 a 1989. V tomto kontextu se věnuje zejména tématům společenské tolerance, hledání společného bydlení, sousedských vztahů, společenského života páru, společného trávení volného času, vztahu k vlastní rodině a rozdělení péče o domácnost. Dosavadní výzkum zkoumal postavení homosexuálních mužů v období socialismu převážně s ohledem na jejich perzekuci a útlak. Tato práce tak představuje první sondu do dlouhodobých vztahů a partnerského soužití homosexuálních mužů v ČSSR. Východiskem práce jsou tehdejší společenské podmínky pro vznik homosexuálního vztahu, které jsou představeny na základě odborné literatury. Následný kvalitativní výzkum je založen na rozhovorech se samotnými aktéry, tedy muži, kteří žili mezi lety 1961 a 1989 se svým partnerem alespoň jeden rok ve společné domácnosti. Jejich výpovědi představují různorodou homosexuální zkušenost v období socialismu, jakož i vysokou míru autonomie a svobody, kterou ve svém osobním životě uplatňovali navzdory nepříznivým společenským podmínkám. V dlouhodobých partnerských vztazích zakládali společné domácnosti, navazovali rodinné vztahy a narušovali tak oficiální společenský diskurz o homosexualitě jako marginální deviaci. Klíčové otázky této práce jsou: Do jaké míry umožňovala heteronormativní společnost v ČSSR partnerské soužití homosexuálních mužů? Jakým způsobem ovlivňovala životy těchto párů?

KLÍČOVÁ SLOVA

ČSSR, homosexualita, LGBT, soužití, menšiny, diskriminace, práva LGBT

ABSTRACT

In this bachelor's thesis, the author focuses on the analysis of the form and possibilities of cohabitation of male homosexual couples in the Czechoslovak Socialist Republic between 1961 and 1989. In this context, he focuses in particular on the issues of social tolerance, the search for a common residence, neighbor relations, the social life of the couple, joint leisure time, the relationship to one's own family and the division of housework. Previous research has dealt with the status of homosexual men during the socialist period mainly with regard to their persecution and oppression. This thesis thus represents the first attempt to explore the long-term relationships and cohabitation of homosexual men in the Czechoslovak Socialist Republic. The theoretical framework of the research are the social conditions for the existence of homosexual relationships at that time, which are presented based on academic literature. Subsequent qualitative research is based on interviews with the protagonists themselves, i.e. men who lived between 1961 and 1989 with their same-sex partner for at least one year in the same household. Their stories represent the variety of homosexual experiences during the socialist period, as well as the high degree of autonomy and freedom they exercised in their personal lives despite the adverse social conditions. In long-term partnerships, they established common households and family relationships, disrupting the official discourse of homosexuality as a marginal deviation. The key questions of this thesis are: To what extent did the heteronormative society in the Czechoslovak Socialist Republic allow homosexual male couples to live together? In what ways did society affect the lives of these couples?

KEYWORDS

Czechoslovak Socialist Republic, homosexuality, LGBT, cohabitation, minorities, discrimination, LGBT rights

Obsah

Úvod	7
1 Proměny diskurzů o homosexualitě.....	9
1.1 Zrovnoprávnění homosexuálních párů v Česku?.....	9
1.2 Gay komunita a emancipace	10
1.3 Pojmy homosexuál a gay	11
1.4 Konec dějin a poslední gay	12
1.5 Homosexualita jako produkt sexuologie.....	14
1.6 Ženská homosexualita.....	16
1.7 Liberalizace jako „jedna z možností“	17
1.8 Proměnlivá identita a partnerské vztahy	19
2 Život homosexuálních mužů v ČSSR.....	21
2.1 Primární prameny	21
2.2 Sekundární prameny	23
2.3 Mýtus oběti	26
2.4 Partnerské soužití jako subverze	28
2.5 Ambivalentní role československé sexuologie	31
2.6 Státní přístup k homosexuálním vztahům.....	36
3 Partnerské soužití homosexuálních mužů v ČSSR.....	39
3.1 Téma a cíl výzkumu.....	39
3.2 Hledání narátorů a provedení rozhovorů	40
3.3 Dlouhodobé vztahy homosexuálních mužů v ČSSR	43
3.4 Sehnání bytu	46
3.5 Mezi represí a tolerancí.....	48
3.6 Sousedé a kolegové.....	51

3.7	Partner a rodina	54
3.8	Komunita a volný čas	56
3.9	Společné hospodaření a organizace domácnosti.....	59
Závěr		62
Seznam použitých informačních zdrojů		65
Seznam příloh		70

Úvod

Podle zprávy Centra pro výzkum veřejného mínění z roku 2020 by více než třem čtvrtinám české společnosti nevadilo mít za souseda homosexuála.¹ V roce 2003 to bylo pouze 58 %, homosexuálové byli hned po narkomanech a lidech s kriminální minulostí nejméně vítanými sousedy. V roce 1991 nechtěl mít za souseda homosexuála každý druhý Čech.² Zatímco dnes vnímá většina společnosti homosexualitu jako normální variantu lidského chování, v roce 1988 ji 43 % obyvatel považovalo za nemoc.³ Od konce osmdesátých let tedy na našem území došlo k výrazné proměně postavení sexuálních menšin, a to nejen s ohledem na celospolečenský postoj, nýbrž i sebeidentifikaci a rovnoprávnost jejich příslušníků. Pokud chceme pochopit současnou gay identitu v Česku, její veřejnou prezentaci a její emancipační potenciál, musíme nejprve sledovat cestu, která dnešnímu převážně liberálnímu pojetí stejnopohlavních vztahů předcházela.

V socialistickém Československu nedocházelo k systematické perzekuci homosexuálů jako v jiných zemích východního bloku. Přesto zde dominoval čistě heteronormativní diskurz, mocenské struktury usilovaly o vytlačení homosexuality z veřejného prostoru. Homosexuálové tak představovali marginalizovanou skupinu, navazování stejnopohlavních vztahů nutně souviselo s degradující nálepkou nemocného člověka. Veřejné odhalení takového vztahu bylo spojeno s hrozbou sociální degradace a exkluze, velká část homosexuálů se tedy raději zřekla dlouhodobého partnerství. Pod tlakem stigmatizace svou odlišnost tajili a navazovali pouze anonymní, krátkodobé známosti za účelem sexuálního uspokojení, což mohlo mít negativní následky na jejich psychické i fyzické zdraví.⁴

Již před rokem 1989 však řada homosexuálů překonala vlastní negativní postoje k trvalému vztahu s mužem a integrovala svou sexuální orientaci do svého osobního,

¹ TUČEK, Milan. *Tolerance k vybraným skupinám obyvatel – březen 2020* [online]. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, 2020 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/Jdocuments/c2/a5201/f9/ov200430.pdf

² RABUŠIC, Ladislav a Beatrice Elena CHROMKOVÁ MANEA. *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 44. Dostupné také z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1002/3113/769-1/#preview>

³ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*. Praha: Sdružení organizací homosexuálních občanů (SOHO) v České republice, 1995, s. 15.

⁴ Tamtéž, s.12–19.

partnerského života. Muži, kteří žili v nepříznivých společenských podmínkách jako stálí partneři, se vymykali vládnoucímu narativu, který redukoval stejnopohlavní náklonnost na příležitostné sexuální excesy. Zakládali společné domácnosti, v souvislosti s jejich vztahy vznikaly pevné rodinné vazby. Tito muži tak narušovali heteronormativní, potažmo patriarchální společenský řád v ČSSR.

Tato práce je prvním výzkumem zaměřeným na dlouhodobé vztahy mezi československými homosexuály v letech 1961 až 1989. V první kapitole je nastíněn vývoj homosexuální identity na území Československa a její přímý vliv na navazování partnerských vztahů. Následně je analyzován širší politicko-právní a vědecký rámec, který měl za cíl homosexuální vztahy regulovat, a utvářel tak do značné míry jejich podobu. Ve třetí kapitole je na základě šesti výzkumných rozhovorů s pamětníky představen fenomén soužití homosexuálních mužů v socialistickém Československu. Pozornost je věnována především tématům bydlení, tolerance, sousedských vztahů, společenského života páru, společného trávení volného času, vztahu k rodině a kolegům, jakož i společného hospodaření v domácnosti. Klíčové otázky mé práce jsou: Do jaké míry umožňovala heteronormativní společnost v Československu partnerské soužití homosexuálních mužů? Jakým způsobem ovlivňovala životy těchto párů?

Cílem této práce je otevřít téma soužití homosexuálních mužů v ČSSR a představit zkušenosti mužů, kteří navázali dlouhodobá partnerství navzdory heteronormativnímu režimu. Dané téma bylo v českém kontextu dosud v zásadě přehlíženo, shromážděné informace jsou tak cenným příspěvkem k dějinnému sebepojetí současné gay komunity. Přináší totiž nový pohled na postavení a životní možnosti homosexuálních mužů před rokem 1989.

1 Proměny diskurzů o homosexualitě

Jestliže je tématem této práce vztah mezi československou společností a homosexuálními páry před rokem 1989, je zásadní nejprve nastínit východiska a hranice společenskovědního výzkumu homosexuality jako takové. Způsob, jakým daná kultura konceptualizuje fenomén stejnopohlavní náklonnosti, výrazně determinuje nejen sebeidentifikaci homosexuálních jedinců, ale i podobu vztahů mezi nimi. Právě v této oblasti došlo během posledních desetiletí k převratnému vývoji. Pokud chceme porozumět specifické situaci československých homosexuálů, jakož i dobovým pramenům dokumentujícím jejich život a postavení, je nutné mít na zřeteli proměnlivost různých koncepcí homosexuality a jejich dobovou podmíněnost. Lidská sexualita se může zdát jako ahistorický, konstantní jev. Jakožto sociální fenomén ovšem nabývá v průběhu dějin řady rozdílných významů, které je třeba reflektovat jako východiska veškerého výzkumu homosexuality. *Homosexuála* doby normalizace totiž nelze ztotožňovat s dnešním *gayem*.

1.1 Zrovnoprávnění homosexuálních párů v Česku?

V dubnu roku 2021 podpořila Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky návrh zákona zpřístupňujícího institut manželství stejnopohlavním párům, a sice po téměř třech letech od jeho předložení.⁵ Novela občanského zákoníku podnítila vášnivou diskuzi ve veřejném prostoru. Proti *manželství pro všechny* směřovalo zejména úsilí konzervativní *Aliance pro rodinu*, prosazující ústavní definici manželství jako výlučného svazku muže a ženy. Přední místo v boji za plné zrovnoprávnění stejnopohlavních párů zaujala iniciativa *Jsme fér*. Po mnoha letech se postavení sexuálních menšin stalo veřejným tématem, které dlouhodobě ovlivňuje českou mediální i politickou scénu. Střetávání a diskuze mezi zmíněnými tábory se netýkají pouze novely tohoto zákona, nýbrž reflektují obecný postoj české společnosti k stejnopohlavním párům vůbec.⁶

Poslanci nakonec postoupili návrh zákona do druhého čtení až pár měsíců před volbami, kdy již nebylo možné legislativní proces dokončit. Při hlasování se ukázala

⁵ Sněmovní tisk 201. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Poslední aktualizace 24.06.2021 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=201>

⁶ Hnutí za manželství pro všechny, jakož i protesty proti němu jsou zdokumentovány např. Ve filmu *Zákon lásky* [dokumentární film]. Režie Barbora CHALUPOVÁ. Česko, 2021.

názorová rozpolcenost většiny parlamentních stran, návrh přitom svým hlasem podpořilo pouze 35 z 93 přítomných poslanců.⁷ V květnu 2022 vyslovily Pirátská strana a hnutí STAN svůj záměr znovu předložit návrh zákona umožňujícího manželství stejnopohlavních párů. Zůstává ovšem nejisté, zda získají podporu sněmovní většiny.⁸ Česko tak stojí před zásadním rozhodnutím. Bude se profilovat jako liberální, otevřená země podporující emancipaci sexuálních menšin, nebo se vydá cestou tradice a konzervatismu jako například Polsko či Maďarsko? Zatímco velká část zákonodárců dosud zastává konzervativní pozice a brání zrovnoprávnění homosexuálních párů, většina české veřejnosti manželství pro všechny podporuje. V zahraničí zrovnoprávnilo přístup k institutu manželství již třicet demokratických států, mimo jiné i sousední Německo a Rakousko.⁹ Pakliže je dlouhodobým národním snem české společnosti dostihnout západní sousedy po ekonomické stránce, bylo by konzistentní je stejně tak následovat i po stránce lidskoprávní.¹⁰

1.2 Gay komunita a emancipace

Ať dopadne hlasování o manželství stejnopohlavních párů jakkoli, Česko je v mezinárodním měřítku liberální a otevřenou zemí. Úplného trestněprávního zrovnoprávnění se čeští homosexuálové dočkali v roce 1990, kdy byla mimo jiné snížena věková hranice pro stejnopohlavní styk z osmnácti na obvyklých patnáct let.¹¹ Polistopadový vývoj pak umožnil plné rozvinutí emancipačních snah sexuálních menšin, jakož i vznik místních zájmových

⁷ Hlasování Poslanecké sněmovny 100/3. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. 29.10.2021 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=76121&l=cz>

⁸ ČTK. Sněmovna se bude znovu zabývat návrhem na manželství pro všechny. *České noviny* [online]. 31.05.2022 [cit. 2022-06-03]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/snemovna-se-bude-znovu-zabyvat-navrhem-na-manzelstvi-pro-vsechny/2213578>

⁹ Podpora manželství pro všechny vzrostla na 67 %: Přijetí navíc přinese miliardy do státní kasy. *Jsme fěr* [online]. 23.01.202 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/zamanzelstvi/pag>

¹⁰ KRMELOVÁ, Petra. Den v byznysu: Česko dohnalo Rakousko. Ale hrdí na to být nemusíme. *Seznam Zprávy* [online]. 30.11.2020 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/den-v-byznysu-cesko-dohnalo-rakousko-ale-hrdi-na-to-byt-nemusime-131823>

¹¹ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*. Praha: Scientia Medica, 1992, s. 112.

a aktivistických organizací, od roku 1990 spojených pod záštitou Sdružení organizací homosexuálních občanů, později Gay iniciativy v ČR.¹²

Význam těchto emancipačních hnutí je nezanedbatelný. Gay komunita v devadesátých letech zakládala kluby, vydávala vlastní časopisy, které byly kvůli neexistenci internetu často jediným zdrojem informací pro mladé homosexuály mimo území velkých měst.¹³ Gay komunita také pořádala společenské a osvětové akce, gayové aktivně přebírali politickou agendu, a to s cílenou snahou vytlačit ze společnosti „takové strukturální vzorce, které by někoho vedly k tomu, aby svou sexuální orientaci skrýval, cítil za ni stud či se ji pokoušel měnit“.¹⁴ Výsledkem této osvětové činnosti, spojené s vystupováním ve veřejných médiích, je nejen dnešní tolerantnější postoj většinové společnosti, ale i zkvalitnění života gayů a jejich pozitivní sebepřijetí.

1.3 Pojmy homosexuál a gay

Proměna sociální reality našla svůj odraz i v nově užívaných pojmech. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se v homosexuální komunitě vedla diskuze o tom, jakým pojmem se mohou její příslušníci označovat. Mezi samotnými homosexuály dosud užívané endonymum *našinec* nešlo přenést do běžného slovníku, ve veřejném povědomí zažité označení *homosexuál* bylo pocíťováno jako nevyhovující. Tento pojem z konce devatenáctého století měl silně medicínské konotace a označoval diagnózu, kterou se několik generací lékařů neúspěšně pokoušelo léčit. Výraz homosexuál redukuje stejnopohlavní vztahy na jejich sexuální rozměr, sociální fenomén na čistě biologický problém. Hledal se tedy jiný, nezatížený výraz, který by odpovídal požadavkům nové doby. Mezi návrhy se objevily různé neologismy, např. *blíženci*.¹⁵ Nakonec se prosadilo anglické slovo *gay*. Dobová sexuologická příručka ovšem dokládá, že ještě v roce 1992 budilo označení *gay* pochybnosti a bylo považováno za příliš cizí českému čtenáři.¹⁶

¹² Velmi podrobný historiografický přehled českého emancipačních hnutí nabízí SEIDL, Jan. *Gay a lesbická emancipace v českých zemích od konce osmdesátých let 20. století*. In: *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012, s. 301-475.

¹³ Tamtéž, s. 346

¹⁴ Tamtéž, s. 340.

¹⁵ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 333-334.

¹⁶ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 121.

V dnešní době se slovo *homosexuál* již do velké míry osvobodilo od svých negativních konotací a je často užívaným pojmem v sociologickém, antropologickém, a zvláště historiografickém výzkumu. Jelikož je cílem této práce představit společenské postavení a životní situaci stejnopohlavních párů před rokem 1989, bylo by dosti ahistorické používat při tom označení gay. Nové identity typu *gay*, *queer*, *LGBT* jsou totiž spjaty s pokročilejší úrovní emancipace a implikují přihlášení se k organizované komunitě, která aktivně usiluje o zrovnoprávnění a možnost veřejného projevu pro jiné než heterosexuální osoby.¹⁷ S ohledem na tehdejší sebeidentifikaci samotných aktérů je v této práci používán výraz *homosexuál*, který odpovídá době socialismu. Pouze tam, kde je třeba zdůraznit historickou proměnlivost této identity či její dnešní emancipovanou podobu, jsou používány konkurenční označení jako *stejnopohlavní* či *gay*. Sousedství *emancipovaný homosexuál* by totiž s ohledem na výše zmíněné konotace mohlo být chápáno jako kontradikce.

1.4 Konec dějin a poslední gay

Ve většině zemí západní Evropy a amerického kontinentu se boj za rovnoprávnost gayů ukázal jako úspěšný. Stejnopohlavní páry jsou zde formálně ve všech ohledech zrovnoprávněné s těmi heterosexuálními.¹⁸ Odlišná citová a sexuální orientace by díky poskytované právní ochraně neměla mít žádný negativní vliv na spokojený život jednotlivce. V Česku zatím k plnému zrovnoprávnění homosexuálních párů nedošlo, rozsáhlý *Výzkum veřejného ochránce práv* z roku 2019¹⁹ však v mnoha ohledech dokládá pozitivní vývoj v reálné toleranci a postavení sexuálních menšin. Pouze 5 % LGBT osob se cítilo v období posledních pěti let znevýhodněno při shánění práce, v případě hledání bydlení to byla dokonce jen 3 %. Do těchto statistik jsou přitom zahrnuty i zkušenosti trans osob. Ty čelí v Česku diskriminaci více než dvakrát častěji než gayové.²⁰

¹⁷ SCHINDLER, Franz. Život homosexuálních mužů za socialismu. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013, s. 370.

¹⁸ Aktuálně se jedná o třicet států. Celosvětové srovnání práv LGBT párů představuje PITOŇÁK, Michal. Rovnost manželství ve světě. *Queer Geography* [online]. c2019 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi-ve-svete/>

¹⁹ ŠABATOVÁ, Anna. Být LGBT+ v Česku: Zkušenosti LGBT+ s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisť. *Veřejný ochránce práv* [online]. 2019 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

²⁰ Tamtéž, s. 36–37.

Společensky adaptovaný gay plně přijímá svou odlišnou orientaci²¹, navazuje zdravé partnerské vztahy, někdy dokonce zakládá rodinu. Liberální západní společnosti inkorporovaly homosexualitu do svého sociálního řádu a neutralizovaly tak její původně subverzivní potenciál. Jinými slovy: pokud se dva muži rozhodnou žít jako pár, nebudí tím zpravidla veřejné pohoršení, jelikož nenarušují obecné představy o tom, co je normální a přípustné. Zvláště pokud svou sexualitu nedávají veřejně na odiv.²² Liberální postoj společnosti je výsledkem nejen emancipačních hnutí homosexuálů, která se na Západě zformovala na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století.²³ Přiznání rovných práv homosexuálním párům se totiž ukazuje pro neoliberální společnost jako ekonomicky výhodnější. Tento utilitaristický argument používá dokonce i přední české hnutí za manželství homosexuálů *Jsme fér*.²⁴

S nadsázkou by tedy šlo konstatovat, že se životní situace dnešních homosexuálů příliš neodlišuje od situace většinové společnosti. V duchu fukuyamovského optimismu by tak leckdo mohl hnutí za práva gayů považovat za dovršené a další emancipační snahy odsoudit jako přežitek – sexuální revoluce, která měla za cíl osvobodit člověka z područí heteronormativního, patriarchálního řádu, se již uskutečnila. Současná gay identita je tak interpretována jako přirozený výsledek historického vývoje směrem k liberální, tolerantní společnosti. Analogicky k Fukuyamově *poslednímu člověku*²⁵ přichází *poslední gay* jako finální koncept stejnopohlavní náklonnosti. Může se ale liberální pojetí stejnopohlavních vztahů prosadit skutečně trvale?

²¹ V Česku je platná desátá decenální revize Mezinárodní klasifikace nemocí, která stanovuje odmítání vlastní sexuální orientace jako poruchu, kterou je možné léčit. Srov. Egodystonická sexuální orientace. In: *MKN-10 2020* [online]. 01.01.2022 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F66.1>

²² ŠABATOVÁ, Anna. *Být LGBT+ v Česku*, s. 28.

²³ HALL, Timothy M. České homosexuální identity v globální a místní perspektivě. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013, s. 532.

²⁴ Podpora manželství pro všechny vzrostla na 67 %: Přijetí navíc přinese miliardy do státní kasy. *Jsme fér* [online]. 23.01.202 [cit. 2022-05-10]. Dostupné z: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/zamanzelstvi/pages/2399/attachments/original/1579800352/TZ_Podpora_manzelstvi_pro_vsechny_vzrostla.pdf?1579800352

²⁵ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2002.

1.5 Homosexualita jako produkt sexuologie

Sexuální orientace jako fyzická a citová preference určitého pohlaví je poměrně stabilní a neměnná. O tom nyní panuje na straně odborné veřejnosti konsensus. Sexuální identita jako způsob sebepojetí podléhá velkým proměnám v závislosti na času a místě.²⁶ Identitu *gaye* dnes konstituují dosti odlišné obsahy než v socialistickém Československu. Z dnešního pohledu ekvivalentní pojem, tedy *homosexuál*, označoval nemocného člověka s tendencí k promiskuitě.²⁷ I na tehdejší poměry pokrokoví představitelé pražské sexuologické školy Antonín Brzek a Jaroslava Pondělíčková vyslovili ještě v roce 1992 naději, že budoucí lékařská věda zvládne tuto „sexuální deviaci“ vyléčit.²⁸ Úspěšné začlenění homosexuála do socialistické společnosti zpravidla předpokládalo tzv. *manželskou adaptaci*, tedy potlačení nežádoucích sklonů a sňatek se ženou. Na začátku devadesátých let již upozorňují zmínění sexuologové na možné negativní důsledky a relativní neúspěšnost této adaptace s ohledem na neměnnost sexuální orientace, i přesto se o ni tehdy mnoho mužů stále pokoušelo. Jako vhodnou alternativu této heterosexuální adaptace nabízejí sexuologové smíření se svou vrozenou odlišností.²⁹

Předrevoluční identita homosexuála, a především její veřejný obraz, se zakládala téměř výlučně na medicínském diskurzu. Komunistický režim obecně nepřiznával subkulturám právo na veřejnou sebeprezentaci, běžná média podléhala cenzuře a k tématu homosexuality se zhruba do poloviny osmdesátých let zpravidla nevyjadřovala.³⁰ Pokud tehdy mladý muž pochyboval o své sexuální orientaci, neměl jiný zdroj informací než odborné publikace z oblasti sexuologie.³¹ V nich jsou homosexuálům připisovány téměř výhradně patologické atributy. Tato negativní prezentace měla jistě značný vliv na jejich sebeidentifikaci, zvláště pokud si zvnitřnili pojetí vlastní sexuality jako nemoci.

²⁶ HALL, Timothy M. *České homosexuální identity v globální a místní perspektivě*, s. 531.

²⁷ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 85.

²⁸ Tamtéž, s. 110.

²⁹ Tamtéž, s. 62–65.

³⁰ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 15.

³¹ SEIDL, Jan. Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy. *Leonardo Plus* [rozhlasový pořad]. Praha: Český rozhlas Plus, 22.11.2021 [cit. 2022-05-20]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/homosexualita-nebyla-za-socialismu-trestna-spolehalo-se-na-lidove-soudy-a-ty-8608654>

V odborné publikaci z roku 1971 nahlíží výše zmíněná sexuoložka Pondělíčková na homosexualitu dosti odlišným způsobem než o dvacet později. Homosexuální *jednání* je podle ní přítomné ve všech kulturách a je velmi častým jevem – podle citovaných výzkumů měla homosexuální zkušenost spojenou s orgasmem přibližně třetina mužské populace. Homosexualitu ovšem paradoxně řadí do stejné kategorie úchylek, jako je pedofilie či nekrofilie. Dokonce je pro ni homosexualita horší než nemoc. Považuje ji totiž za *tragické neštěstí a prokletí*.³² Oproti homosexuálnímu *jednání* je homosexuální *orientace* naštěstí zpravidla pouze přechodného charakteru. Většina *aberantů*³³ se stala homosexuálními až v průběhu života, a sice následkem působení vnějšího okolí. Autorka naznačuje, že stejným způsobem lze homosexualitu naopak i odnaučit.³⁴

V Československu byla homosexualita považována za nemoc až do jeho zániku v roce 1992. V následujícím roce zde vstoupila v platnost decenální revize Mezinárodní klasifikace nemocí z roku 1990, která upouští od medikalizace homosexuality.³⁵ Byl by ovšem omyl domnívat se, že tomuto milníku předchází pouze jednotná „doba temna“, kdy byla homosexualita patologizovaná a zkoumaná jako nemoc. Samotný konstrukt sexuální orientace jako stabilní složky lidské osobnosti je až produktem moderní lékařské vědy, která se konstituovala v druhé polovině 19. století. Do té doby byly stejnopohlavní styky stíhány a sankcionovány jako *sodomie* či *pederastie*, tedy jako jedno z možných provinění proti křesťanské mravnosti. Tohoto hříchu se však mohl dopustit prakticky každý – nikoli pouze specificky disponovaná menšina.³⁶

Lékaři pak měli pouze za úkol stanovit, zda u podezřelých mužů skutečně došlo k trestnému činu, takzvanému *smilstvu proti přírodě*.³⁷ Převládal u nich názor, že nestandardní sexuální praktiky mohou mít za následek negativní psychické a fyzické změny. V polovině 19. století se tato kauzalita začíná obracet, lékaři hledají příčinu stejnopohlavní

³² PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*. Praha: Avicenum, 1971, s. 159-172.

³³ Pojmem aberant manželé Pondělíčkoví označují homosexuály. Synonymem je deviant, člověk trpící úchylkou.

³⁴ Tamtéž, s. 167–169.

³⁵ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 368.

³⁶ HIML, Pavel, Jan SEIDL a Franz SCHINDLER. „Miluji tvory svého pohlaví“, s. 28.

³⁷ Tento pojem pochází z rakouského trestního zákoníku z roku 1852.

náklonnosti v psychických a somatických zvláštnostech. Ze *sodomity* se tak stává *pacient*, předmět vědeckého výzkumu. Pozornost se přitom přesouvá ze sexuálního *jednání* na sexuální *orientaci*, která se stává konstitutivním prvkem osobnosti.³⁸ Jak uvádí francouzský filosof Michel Foucault: „Sodomita byl heretik, homosexuál je reprezentantem druhu.“³⁹

1.6 Ženská homosexualita

Tato práce netematizuje ženskou homosexualitu. Ženám obecně byla v evropské společnosti dříve přisuzována pasivita a přizpůsobivost, a to i v oblasti pohlavního života. Žena nebyla nositelkou své vlastní sexuality, nýbrž pouze příjemkyní té mužské. Lesbické vztahy nebyly pocíťovány jako ohrožení patriarchálního společenského řádu, proto nebyly v takové míře stíhány ani trestány. Policejní a vyšetřovací protokoly jsou ovšem důležitým historickým pramenem o homosexuálech-mužích. Z důvodu nižší míry perzekuce nemáme o lesbách zdaleka tolik informací. Také dosavadní historiografie se věnovala téměř výlučně mužské homosexualitě. Nerovnému postavení žen v dějinách odpovídá nerovné postavení leseb v dějinách homosexuality. Neexistence lesbických dějin je velkým deficitem českého společenskovědního výzkumu.

Historické koncepce ženské homosexuality se výrazně lišily od té mužské. Lékaři i veřejnost v socialistickém Československu nahlíželi na lesbismus shovívavěji než na homosexualitu u mužů, zároveň ho přehlíželi a relativizovali jako velmi marginální jev.⁴⁰ Lesbická emancipace se z velké části odehrála v kontextu obecně feministického hnutí za rovnoprávnost žen.⁴¹ Ženská homosexualita je tedy velmi komplexním, svébytným tématem, které se snad v budoucnu dočká odpovídajícího zpracování. Zohlednění lesbických žen ovšem překračuje možnosti této práce.

³⁸ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 69–73.

³⁹ FOUCALT, Michel. *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999, s. 53.

⁴⁰ PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*, s. 163.

⁴¹ Téma emancipace homosexuálních osob je tak jedním z hlavních témat knihy zabývající se feminismem v Česku viz. VALDROVÁ, Jana, Lenka FORMÁNKOVÁ a Kristýna RYTÍŘOVÁ. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004.

1.7 Liberalizace jako „jedna z možností“

Jen během necelých dvou století se na našem území vystřídala tři naprosto odlišná pojetí sexuálních vztahů mezi muži: sodomie jako hřích, homosexualita jako nemoc a vztah mezi gayi jako rovnoprávná varianta partnerských vztahů. Když opustíme etnocentrické pozice a vezmeme v potaz historický vývoj za hranicemi západního světa, uvidíme ještě širší spektrum odlišných diskurzů o stejnopohlavním jednání. V Bruneji jde v případě homosexuála o odpadlíka, který se provinil proti islámu a zaslouží si smrt. Anální styk mezi muži je zde oficiálně trestán ukamenováním.⁴² Na našem území byl pro srovnání trest smrti za dobrovolný pohlavní styk mezi dospělými muži zrušen již v roce 1787.⁴³

V Ruské federaci není pohlavní styk mezi muži oficiálně trestný. Homosexuálové jsou zde přesto perzekuovanou skupinou zbavenou některých občanských práv (zvláště svobody projevu a shromažďování). Rusko bylo za své diskriminační zákony kritizováno nejen řadou mezinárodních nevládních organizací, ale například i Evropským soudem pro lidská práva.⁴⁴ V Čečensku jsou homosexuálové často obětmi mučení. Rodina je ochotná zaplatit nájemného vraha, aby je zbavil homosexuálního syna, který by mohl poškodit dobrou pověst a čest rodiny. Čečenský prezident Ramzan Kadyrov tuto skutečnost veřejně dementoval prohlášením, že „taková lidé [homosexuálové] u nás [v Čečensku] nejsou“.⁴⁵ Zde je patrný zásadní ideologický posun. V Rusku je homosexuál subjektem nerovných práv. Na druhou stranu prezident Vladimir Putin opakovaně odmítl obvinění z diskriminace sexuálních menšin a nepopírá jejich právo na samotnou existenci.⁴⁶ V Čečensku není naproti tomu v oficiálním diskurzu pro homosexuála místo, připuštění jeho existence by zpochybnilo samotné základy státní ideologie. Tamní homosexuálové v lepším případě zvládnou emigrovat a zažádají o politický azyl v západních zemích.

⁴² TAN, Yvette. Brunei implements stoning to death under anti-LGBT laws. *BBC News* [online]. 03.04.2019 [cit. 2022-05-21]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-asia-47769964>

⁴³ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 111.

⁴⁴ BOCHENEK, Michael a Kyle KNIGHT. No Support: Russia's "Gay Propaganda" Law Imperils LGBT Youth. *Human Rights Watch* [online]. 2018 [cit. 2022-05-21]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/report/2018/12/12/no-support/russias-gay-propaganda-law-imperils-lgbt-youth>

⁴⁵ *Vítejte v Čečensku* [dokumentární film]. Režie David FRANCE. USA, 2020.

⁴⁶ Např. *Svět podle Putina* [dokumentární cyklus]. Režie Oliver STONE. USA, 2017.

Často se uvádí, že první zemí, která dekriminalizovala konsenzuální styk mezi dospělými muži, byla roku 1791 Francie. Tento osvícenský postoj se následně rozšířil i do několika jiných evropských zemí, např. Nizozemska. Po dekriminalizaci homosexuálních styků následovalo celých 190 let, než nizozemský parlament v roce 2001 zrovnoprávnil stejnopohlavní páry a zpřístupnil jim jako první země světa institut manželství.⁴⁷

Je třeba zdůraznit, že velkorysý postoj k stejnopohlavním stykům není typický pouze pro permissivní západní společnost. Celá řada etnik tyto styky alespoň za určitých okolností netabuizuje, toleruje, či dokonce očekává. Rozsáhlý antropologický výzkum napříč kontinenty z roku 1951 uvádí, že zhruba 64 % známých etnických skupin nemá k homosexualitě restriktivní postoj.⁴⁸ U některých kmenů navazuje dočasné stejnopohlavní styky dokonce naprostá většina mužů.⁴⁹

Obecně lze konstatovat, že v posledních staletích převažuje v celosvětovém měřítku tendence k emancipaci a zrovnoprávnění sexuálních menšin. Na uvedených příkladech je ovšem patrné, že to není univerzálním pravidlem. V širší dějinné perspektivě opakovaně dochází k protichůdným jevům, kdy je stejnopohlavní chování po přechodném období rovnoprávnosti znovu sankcionováno. Známým příkladem je antické Řecko, kde byl někdy erotický vztah mezi muži dokonce adorován jako symbol společenské prestiže. I ve starém Římě zprvu převládal velmi otevřený vztah k sexuálním vztahům mezi muži. Společně s přijetím křesťanství zde ovšem nejpozději ve 4. století n. l. začalo být stejnopohlavní chování perzekuováno a trestáno, a to dokonce smrtí.⁵⁰

Dalším příkladem pouze přechodného období tolerance je Sovětský svaz. Ještě na začátku 20. století byl v carském Rusku homosexuální styk trestán vyhnanstvím na Sibiř. V roce 1922 pak došlo v evropské části Sovětského svazu k dekriminalizaci homosexuálních styků v rámci snah o osvobození sexuality z područí náboženské morálky. Tím se otevřela cesta k emancipaci ruské homosexuální subkultury. Dokonce i západní emancipační hnutí

⁴⁷ Pokud by měla být časová prodleva mezi dekriminalizací a zpřístupněním manželství stejně dlouhá i v Česku, tak by se zde homosexuální páry dočkaly zrovnoprávnění až v roce 2151.

⁴⁸ FORD, Clellan s. A Frank A. BEACH. *Patterns of sexual behavior*. New York: Harper & Brothers, 1951, s. 143–144.

⁴⁹ PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*, s. 166–167.

⁵⁰ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 105–106.

sedmdesátých let považovalo tento liberální přístup za příkladný. Za vlády Stalina v roce 1934 byly ovšem homosexuální styky znovu prohlášeny za trestné.⁵¹

Méně známým příkladem je Těšínsko. Po vojenském obsazení části československého území Polskem v roce 1938 paradoxně došlo k historicky prvnímu odtrestnění homosexuálních styků pro část československých občanů. Polský zákoník z roku 1932 totiž nepovažoval homosexualitu za trestný čin, na rozdíl od československé právní úpravy, která postihovala homosexualitu odnětím svobody. Po obsazení německou armádou byly i zde znovu zavedeny přísné tresty.⁵² Dnes je Polsko západními politiky kritizováno za své homofobní, diskriminační projevy.⁵³

1.8 Proměnlivá identita a partnerské vztahy

Na těchto příkladech vidíme, že rovnoprávnost homosexuálů není samozřejmostí ani tam, kde se dočasně prosadily liberální postoje. Otevřenost a toleranci může znovu vystřídat útlak a perzekuce. Vývoj ovšem nelze vysvětlovat černobíle a redukovat na protipóly *restriktivní* a *permisivní*. Diverzita koncepcí spojených se stejnopohlavní sexualitou totiž rámec této klasifikace přesahuje. Příkladem může být Výmarská republika. Homosexuální styky zde byly trestány žalářem, zatímco v zemích jako Belgie, Francie či Itálie již byly dávno dekriminlizovány. Ve stejné době se z Berlína stala jakási „Mekka“ sexuálních menšin se svébytnou homosexuální komunitou.⁵⁴ Přívlastek restriktivní či permisivní zde nelze jednoznačně uplatnit. Příliš bychom tak zjednodušili diverzitu tehdejších významů, pojmů a identit souvisejících s homosexualitou.

Prohlásit dnešní dobu za jednoznačně permisivní a emancipaci sexuálních menšin za završenou by bylo stejně zjednodušující. Skutečná rovnoprávnost předpokládá neustálou snahu na individuální i kolektivní úrovni. Uvedené příklady ilustrují proměnlivost a historickou podmíněnost jakékoli koncepce lidské sexuality: homosexuála-devianta,

⁵¹ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 252–256.

⁵² Tamtéž, s. 235.

⁵³ LAKOMÁ, Aneta. Nepřijati: LGBT komunita v Polsku je stále terčem útoků církve, politiků i většinové společnosti. *A2larm* [online]. 16.10.2021[cit. 2022-05-20]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/10/neprijati-lgbt-komunita-v-polsku-je-stale-tercem-utoku-cirkve-politiku-i-vetsinove-spolecnosti/>

⁵⁴ SEIDL, Jan. *Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy* [rozhlasový pořad]. C. d.

kterého je třeba internovat a léčit, ale i dnešního pojetí homosexuality jako plnohodnotné a normální varianty lidského chování. I tato poslední identita se neustále utváří ve vzájemné interakci mezi různými aktéry a institucemi. Do značné míry reflektuje měnící se společenské podmínky. Výše zmíněná představa *posledního gaye*⁵⁵ je z těchto důvodů neudržitelná.

Společenské normativní systémy, jakými jsou náboženství, právo a lékařství, interpretují fenomén stejnopohlavního jednání různým způsobem v závislosti na čase a místě.⁵⁶ Vytváří tak celou řadu konceptů, pojmů a identit – od sodomity až po současnou paletu queer identit v rámci LBTQIA+. Způsob, jakým společenské instituce konceptualizují stejnopohlavní styky, do velké míry ovlivňuje nejen již zmíněné sebepojetí samotných aktérů, ale rovněž podobu partnerských vztahů. Každodenní život se odehrává v hranicích vymezených určitým sociálním řádem, jednotlivcům je přitom přiznána větší či menší míra autonomie a svobody. V socialistickém Československu vládl restriktivnější společenský řád než dnes a jakékoli projevy odlišnosti zpravidla stigmatizoval a potlačoval.⁵⁷ S homosexualitou byla tehdy spojena celá řada společenských znevýhodnění, jako například obtíže při hledání bydlení a práce. Navzdory těmto překážkám žili někteří muži se svým dlouhodobým partnerem ve společné domácnosti již před rokem 1989 a překročili tak hranice společensky přijatelného.

Jakým způsobem ovlivňoval převládající diskurz o homosexualitě v socialistickém Československu partnerské vztahy mezi muži? V následující části budou představeny společenské podmínky, které zásadním způsobem určovaly podobu soužití homosexuálních mužů před rokem 1989, a to zejména v lékařském, právním a politickém kontextu.

⁵⁵ Viz 1.4 *Konec dějin a poslední gay*.

⁵⁶ HIML, Pavel, Jan SEIDL a Franz SCHINDLER. „Miluji tvory svého pohlaví“, s. 9–13.

⁵⁷ SOKOLOVÁ, Věra. Skládání duhové mozaiky: Česká sexuologie a gay a lesbická orální historie v komunistickém Československu. In: *Gender a výzkum* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2012, 13, č. 2, s. 28 [cit. 2022-06-01]. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2012/02/03.pdf>

2 Život homosexuálních mužů v ČSSR

Výzkum životních podmínek homosexuálních mužů v období socialismu má určité překážky, které je třeba předem osvětlit. Již samotný koncept jednoho „státního přístupu“ k homosexualitě je zavádějící. Komunistický režim totiž sestával z řady různých aktérů a institucí s dosti odlišným postojem k homosexualitě a s různými stupni tolerance.⁵⁸ Tuto pluralitu je ovšem obtížné rekonstruovat. Žádný výzkum před rokem 1989 se nezabýval postoji k homosexualitě napříč společnostmi. Jednotlivé instituce svůj přístup k homosexuálům také nezdokumentovaly, případně se nám tyto záznamy nedochovaly. Příkladem mohou být rozsáhlé policejní seznamy homosexuálů, které byly zničeny v roce 1991.⁵⁹ S ohledem na absenci pramenů je tedy dnešní výzkum odkázán na svědectví pamětníků. Kvalitativní výzkum ovšem podává pouze neúplný obraz. Výpovědi narátorů v orálním výzkumu zachycují cennou individuální zkušenost, dokazují ale i nepostihnutelnou různorodost homosexuálních identit napříč prostorem a časem. Dosavadní bádání tak často přináší protichůdná zjištění. Obecné výpovědi o postavení „homosexuálů v ČSSR“, jejich životě a vztazích jsou proto vždy nutně zjednodušením heterogenní, rozporuplné skutečnosti. S vědomím těchto omezení bude v této části představen společenský rámec homosexuálních vztahů v ČSSR, jakož i význam soužití v kontextu emancipace homosexuálů.

2.1 Primární prameny

V západních zemích se společenské vědy věnují studiu dějin homosexuality již celá desetiletí. V českém prostředí se stále jedná o poměrně novou, nerozvinutou disciplínu.⁶⁰ Období státního socialismu se dosavadní výzkum v oblasti homosexuality do velké míry vyhýbal, v odborné literatuře je každodenní život homosexuálů mezi lety 1961⁶¹ a 1989 zastoupen spíše okrajově. Téma partnerských vztahů a soužití mezi homosexuálními muži v ČSSR zatím nebylo zpracováno vůbec. Důvodem je především absence relevantních

⁵⁸ SOKOLOVÁ, Věra. *Skládání duhové mozaiky*, s. 28.

⁵⁹ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 368.

⁶⁰ ŠEBEK, Josef. Mají čeští homosexuálové své dějiny? Příspěvek k diskursu o homosexualitě v českých zemích. *A2* [online]. 29.01.2014 [cit. 2022-06-01]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2014/3/maji-cesti-homosexualove-sve-dejiny>

⁶¹ V roce 1961 byl v Československu dekriminizován souhlasný pohlavní styk mezi dospělými muži.

pramenů z období socialismu, které by dokumentovaly každodenní život a partnerství těchto osob.⁶² Období první republiky je z tohoto hlediska mnohem přístupnější. Stejnopohlavní styk mezi muži byl sice trestán vězením, veřejný diskurz byl ovšem homosexuálním tématům mnohem otevřenější než ten socialistický. Prvorepubliková společnost byla ve vztahu k homosexualitě názorově roztržštěná, což podněcovalo řadu odborných diskuzí, které našly svůj odraz v dobových médiích, a jsou tedy zdokumentované. Někteří lékaři a právníci veřejně bojovali za odtrestnění homosexuality.⁶³ Demokratický stát rovněž přiznával sexuálním menšinám svobodu slova a sdružování. V souvislosti se vznikem časopisu *Hlas sexuální menšiny* se tak na začátku třicátých let poprvé v českých dějinách oficiálně zformovalo sdružení homosexuálů. Jejich cílem bylo vytvořit emancipační základnu pro boj za dekriminální homosexualitu, rovněž usilovali o osvětu veřejnosti a šíření tolerance. Tato generace českých homosexuálů po sobě zanechala řadu písemných pramenů, které dokumentují jejich veřejný, komunitní i soukromý život.

Komunistický režim naproti tomu soustavně bránil vizibilitě sexuálních menšin a vytvářel ve spojitosti s nimi informační vakuum. Naprostá většina dobových pramenů spadá do oblasti práva, a především lékařské vědy, která měla na formování veřejného obrazu homosexuality monopol. O životě a postavení homosexuálů za socialismu se tedy dozvídáme zejména ze sexuologických příruček v kontextu patologizace a léčby homosexuality jako nemoci, což výrazně pokrývá výsledný obraz.⁶⁴ Skutečnost, že po sobě sami homosexuálové v této době nezanechali téměř žádné písemné památky, znemožňuje dnešnímu badateli zaujmout emickou perspektivu a udělat si představu o jejich sebepojetí a každodenním životě. O soužití homosexuálních mužů tak nemáme žádné primární písemné prameny.

Společenský život československých homosexuálů v letech 1983–1985 dokumentují snímky pořízené fotografkou Libuší Jarcovjákovou.⁶⁵ Fotografie vznikly v *T-klubu*, nejznámějším pražském podniku pro homosexuály v době normalizace. Jedná se bohužel

⁶² SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 271.

⁶³ Více o emancipačních snahách za první republiky např. SEIDL, Jan. *Od žaltáře k oltáři*, s. 105–246.

⁶⁴ Výzkum může být založen např. na diskurzivní analýze dobových sexuologických příruček, nepodává však obraz o životě homosexuálů.

⁶⁵ JARCOVJÁKOVÁ, Libuše. *T-club (1983–1985). Libuše Jarcovjakova* [online]. [cit. 2022-06-05]. Dostupné z: <http://www.jarcovjakova.com/albums/t-club-1983-1985/>

jen o několik momentek, které nic nevypovídají o soukromém životě a vztazích přítomných osob. Veškeré dostupné audiovizuální materiály pochází bohužel až z období po sametové revoluci. Filmoví tvůrci využívali na začátku devadesátých let nově nabytou svobodu a vybírali si témata, která byla v socialistické společnosti tabu – mimo jiné i homosexualitu. Jejich dokumentární filmy mohou být hodnotným informačním pramenem, jelikož částečně tematizují předcházející období socialismu. Za zmínku stojí dokumentární film *Zapovězená láska*⁶⁶ z roku 1990 zachycující názory homosexuálů na život, vztahy a společnost. Významný je také pětidílný dokumentární cyklus *Žijí mezi námi, ale...*⁶⁷, který se zaměřuje nejen na každodenní život, nýbrž i společenské postavení a boj za rovnoprávnost vznikající gay komunity. Oba tyto průkopnické počiny hodnotí polistopadový vývoj s ohledem na postavení a život homosexuálů za minulého režimu a představují tak cenný zdroj informací i v kontextu naší práce.

Pokud mají společenské vědy získat ucelenější představu o životě a postavení homosexuálů v ČSSR, jsou odkázány na svědectví pamětníků. Několik publikací na toto téma tedy využívá metody orální historie. Kvalitativní výzkum založený na rozhovorech s pamětníky má ovšem rovněž omezené možnosti. Většina pamětníků již patří k věkové skupině, která se ke své orientaci veřejně nehlásí a nechce o ní hovořit.⁶⁸ Dosavadní výzkumy jsou zpravidla zaměřeny na život a postavení homosexuálů v Praze, menší města a vesnice jsou zastoupeny pouze sporadicky. Tyto obtíže budou v průběhu dalších let přibývat a bude stále náročnější takový výzkum zrealizovat.⁶⁹ Sekundární literatura založená na rozhovorech, které se uskutečnily v minulých dekáдах, představuje základní východisko pro další výzkum života homosexuálů v ČSSR.

2.2 Sekundární prameny

Nejstarší publikace dokumentující život homosexuálů v ČSSR pochází od dvou známých osobností pozdějšího gay a lesbického hnutí, Jiřího Hromady a Džamily Stehlíkové. Kniha *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR* vznikla ve spolupráci se sexuologem Ivem

⁶⁶ *Zapovězená láska* [dokumentární film]. Režie Vladislav KVASNIČKA. Československo, 1990.

⁶⁷ *Žijeme mezi vámi, ale...* [dokumentární cyklus]. Režie Luděk ŠIPLA. Československo, 1990.

⁶⁸ NOVOTNÁ, Johana et al. *LGBT senioři/rky: neviditelná menšina*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s., 2016, s. 39–40.

⁶⁹ Viz 3.2 Hledání narátorů a provedení rozhovorů.

Procházkou a představuje výsledek rozsáhlého průzkumu mezi čtenáři gay časopisu SOHO revue k otázkám sexuality, partnerství, postojů k homosexualitě, a především k nemoci AIDS. Tento výzkum byl uskutečněn až v roce 1993, v tomto smyslu nevypovídá o období socialismu. V úvodní teoretické části ovšem autoři krátce tematizují předcházející léta a kritizují restriktivní společenskou atmosféru v ČSSR. O životě a dlouhodobých vztazích homosexuálů v této době ale neinformují.

První porevoluční prací komplexně mapující světové dějiny mužské homosexuality je *Gay Historie* od Jiřího Fanela z roku 2000. Autor se v této práci snaží velmi přístupnou, zábavnou formou seznámit čtenáře s životy známých i neznámých homosexuálů od starověku po současnost. Čerpá přitom primárně ze zahraničních publikací. V relativně krátké části o Československu vychází z ústní tradice gay komunity devadesátých let. Spíš než každodennímu životu a vztahům homosexuálů se věnuje vybraným aférám a kuloárním zvěstem.

Opravdový boom akademického výzkumu historie homosexuality v našich zemích nastal po roce 2009, kdy Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy uspořádala mezinárodní konferenci s názvem *Homosexualita v českých zemích a humanitní vědy*.⁷⁰ V následujících čtyřech letech vznikly tři zásadní monografie shrnující dosavadní poznatky na poli queer historie českých zemí.

První je kolektivní monografie historika Jana Seidla s názvem *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Seidl ve své práci představuje společenské a politické podmínky, které v daném časovém rozmezí vedly k zrovnoprávnění homosexuálů s heterosexuály. Zaměřuje se přitom v první řadě na právní rámec tohoto vývoje a také na samotné aktéry emancipačních snah, ať již šlo o pokrokové sexuology, právníky či samotné homosexuály. Jan Seidl je především historik, jeho práce tedy představuje velmi zevrubný přehled událostí. Při výzkumu každodenního života a vztahů homosexuálů za socialismu lze čerpat z této práce především při analýze jejich politicko-právního kontextu.

⁷⁰ PUTNA, Martin et al. *Homosexualita v českých zemích a humanitní vědy* [online pozvánka]. Praha: Fakulta humanitních studií, 2009 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: https://fhs.cuni.cz/FHS-1-version1-pozvanka_GL_2009.pdf

Druhou monografií z následujícího roku zpracoval literární historik a kritik Martin C. Putna. Ve své publikaci s názvem *Homosexualita v dějinách české kultury* přináší autor komplexní zpracování tématu homosexuality a homoerotiky v českém výtvarném umění, literatuře, divadle a filmu. Tuzemské fenomény pak objasňuje nejen na základě společenských podmínek, ale i mezinárodních souvislostí. K tématu homosexuálních vztahů či soužití se kniha nevyjadřuje.⁷¹

Třetí kolektivní monografie z následujícího roku nese název *Miluji tvory svého pohlaví*. Kromě již jmenovaného Jana Seidla se na jejím vzniku podíleli například německý bohemista Franz Schindler, historik a antropolog Pavel Himl či Kateřina Kolářová z Katedry genderových studií Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Tato publikace obsahuje třináct studií věnovaných mužské homosexualitě od středověku po současnost. Pozoruhodná je integrace a synergie různých výzkumných přístupů a metod. Výsledkem je multiperspektivní mozaika lidských osudů, politických rozhodnutí, vědeckých poznatků a právních norem.⁷² V kontextu našeho výzkumu je pak nejzásadnější studie Franze Schindlera *Život homosexuálních mužů za socialismu*. Na základě rozhovorů s 21 narátory je v relativně rozsáhlém a průkopnickém výzkumu představen život homosexuálů za socialismu s důrazem na místa seznamování. Autor se vypořádává s otázkou, jak mohli homosexuálové v podmínkách zákazu a perzekuce navazovat (zejména sexuální) kontakty a jak prožívali svou odlišnost na skrytých místech, *holandách*⁷³ a v soukromých klubech. V úvodní části se zaměřuje rovněž na životní problémy homosexuálů, sociální tlak a ostrakizaci. V popředí stojí muži, kteří byli ve snaze o normalitu dohnáni k uzavření sňatku a v manželství hledali ochranu před sociálním vyloučením, ačkoli nezřídka paralelně navazovali sexuální styky i s muži.⁷⁴ Jiné studie staví na diskurzivní analýze, například příspěvek Josefa Řídkého *Neexistuje dobře přizpůsobený a šťastný homosexuál* zkoumá

⁷¹ PUTNA, Martin C. et al. *Homosexualita v dějinách české kultury*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2013.

⁷² HIML, Pavel, Jan SEIDL a Franz SCHINDLER. „*Miluji tvory svého pohlaví*“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013.

⁷³ V homosexuální subkultuře označovala holanda místo náhodného setkávání. Jednalo se často o parky, jednotlivé ulice či veřejné toalety. Srov. SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 313–314.

⁷⁴ SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013, s. 271–386.

reprezentaci homosexuality v odborných publikacích československých sexuologů před rokem 1989.⁷⁵

V roce 2012 zveřejnila kulturní antropoložka Věra Sokolová v časopise *Gender a výzkum*, odborném periodiku Sociologického ústavu AV ČR, svůj článek *Skládání duhové mozaiky: česká sexuologie a gay a lesbická orální historie v komunistickém Československu*. Věra Sokolová zde zkoumá ambivalentní vztah mezi oficiálním diskurzem o homosexualitě a reálným životem homosexuálních žen a mužů v ČSSR. Výběr narátorů je přitom jedinečný: z patnácti pamětníků zachycuje vzpomínky devíti žen, čtyř mužů a dvou transgender osob. Na rozdíl od uvedených výzkumů se tedy nevyhýbá ženské homosexualitě. Kromě genderových stereotypů tematizuje i dlouhodobé vztahy mezi lesbickými ženami, ačkoli spíše okrajově. Ve srovnání s ostatními publikacemi na dané téma připisuje Sokolová homosexuálním osobám vysokou míru autonomie a nezávislosti. Je toho názoru, že tyto osoby nežily pouze v područí heteronormativního řádu. Namísto toho si vytvořily strategie, jak v rámci daného systému fungovat a prosazovat své zájmy.⁷⁶

2.3 Mýtus oběti

Věra Sokolová jako jedna z mála výzkumníků odmítá rozšířený stereotyp o homosexuálech jako pasivních obětech minulého režimu.⁷⁷ Jednání a motivace homosexuálů před rokem 1989 totiž bývají často vykládány prizmatem stigmatizace a útlaku. Toto paradigma utváří i dějinné sebepojetí dnešní gay komunity. Dosavadní dějiny homosexuálů jsou zpravidla dějinami vyloučené skupiny, obětí psychiatrické, policejní a společenské perzekuce. I dnes se převážná část publikovaných článků na téma homosexuality v období socialismu stále zaměřuje na diskriminaci a opovržení ze strany společnosti. Život homosexuálů jako by byl dříve pouze *temnotou a osaměním*.⁷⁸

⁷⁵ ŘÍDKÝ, Josef. Neexistuje dobře přizpůsobený a šťastný homosexuál. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Praha: Argo, 2013, s. 387–410.

⁷⁶ SOKOLOVÁ, Věra. *Skládání duhové mozaiky*, s. 29.

⁷⁷ SOKOLOVÁ, Věra. *Queer Encounters with Communist Power*. Praha: Karolinum Press, 2021.

⁷⁸ BERNATT-RESZCZYŃSKÁ, Markéta. Homosexuálové čelili za socialismu opovržení a vyhazovům z práce. *Paměť národa* [online]. 24.03.2021 [cit. 2022-04-15]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/homosexualove-celili-za-socialismu-opovrzeni-vyhazovum-z-prace>

Existuje tedy rozšířená představa utlačovaného homosexuála, který si natolik zvnitřnil socialistický heteronormativní řád, že svou odlišnost odmítá, či si jí dokonce není plně vědom. Tento muž potom raději uzavírá manželství, aby vyhověl očekávání společnosti a stal se plnohodnotným občanem.⁷⁹ Rovněž je politicky pasivní a ani za dočasného uvolnění 60. let neusiluje o zlepšení svého společenského postavení.⁸⁰ Tato dějinná koncepce politováníhodného, nešťastného homosexuála vykazuje značnou podobnost s převládajícím pojetím homosexuála v sexuologickém, potažmo oficiálním diskurzu v ČSSR.⁸¹ Přibližuje se tehdejšímu názoru, že „neexistuje [...] šťastný homosexuál“⁸², a postoje k těmto osobám jsou „tím úzkostnější i soucitnější, čím racionálněji a přesněji si dovedeme vyložit situaci těchto lidí“.⁸³ Převažující narativ dosavadního výzkumu tak ustrnul v hranicích vymezených heteronormativními stereotypy o nemocném, pasivním a nešťastném homosexuálovi.

Rozhodně nelze popírat, že se homosexuálové mohli často cítit výsledkem nerovného postavení a stigmatizace oprávněně izolováni a utlačováni. Pravdou také je, že se mnoho z nich rozhodlo pod společenským tlakem uzavřít sňatek se ženou. Velká část z nich byla v daných podmínkách nucena navazovat pouze jednorázové, anonymní styky.⁸⁴ Tato zkušenost ovšem rozhodně není univerzální. Věra Sokolová ve svém výzkumu přichází se zjištěním, že homosexuálové v ČSSR do určité míry „...sami aktivně a vědomě využívali manželství jako nástroj k získání toho, co chtěli“.⁸⁵ Jejich život a vztahy tedy nebyly pouze pasivně determinovány restriktivními společenskými podmínkami. Heteronormativní řád v ČSSR obsahoval *skuliny* poskytující prostor pro neposlušnost a autonomii. Lze předpokládat, že mnozí homosexuální muži o těchto skulinách věděli. Místo anonymních známostí se vědomě rozhodli pro dlouhodobé vztahy a žili se svými partnery ve společných

⁷⁹ Srov. SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 302nn.

⁸⁰ Tamtéž, s. 280.

⁸¹ Především sexuologové totiž utvářeli veřejný obraz homosexuality v ČSSR. Srov. SOKOLOVÁ, Věra. *Skládání duhové mozaiky*, s. 31–33.

⁸² PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Sexuální zrání mladého muže*. 2. Vyd. Praha: Avicenum, 1986, s. 157.

⁸³ PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*, s. 169.

⁸⁴ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 18.

⁸⁵ SOKOLOVÁ, Věra. *Skládání duhové mozaiky*, s. 34–36.

domácnostech. Homosexuál pak není již jen pasivní oběť heteronormativního režimu, nýbrž aktivní subjekt prosazující své představy o šťastném životě.

2.4 Partnerské soužití jako subverze

Dosavadní výzkum dlouhodobé vztahy a partnerské soužití homosexuálních mužů před rokem 1989 nereflektoval. Předkládaná práce má za cíl toto téma otevřít a představit životy mužů, kteří jako partneři navzdory nepříhodným společenským podmínkám dlouhodobě sdíleli domácnost. Proč je tento fenomén zásadní pro pochopení vývoje české homosexuální identity? A jakým způsobem narušuje dosavadní výklad dějin?

Partnerské soužití lze chápat jako výraz dlouhodobého vztahu, který se neomezuje pouze na uspokojení základních sexuálních, emočních či volnočasových potřeb. Partneři mohou mít samozřejmě různou motivaci k tomu, aby se sestěhovali. Důvodem může být na jedné straně milostná touha, přání sdílet s druhým svůj každodenní život a vyměnit tak samotu za společnost milované osoby. Na druhé straně může být pohnutkou čistě praktický postoj. Sdílená domácnost se pak jeví jako časově a ekonomicky výhodnější alternativa. Partneři již netráví čas dojížděním (zvláště pokud každý bydlí v jiné obci), díky sdílení životních nákladů si mohou dovolit samostatný byt v lepší lokalitě a obecně vyšší životní úroveň. Rozdělení péče o domácnost je z časového hlediska rovněž výhodnější.

Výsledkem relativní dostupnosti bydlení je dnešní situace jiná než v období socialismu. Bytový fond byl tehdy vlastnictvím státu, zájemce o byt byl zapsán do pořadníku a následně čekal na přidělení potřebného dekretu. Zvýhodněny byly především rodiny s dětmi či mladí manželé žijící v malém bytě s rodiči.⁸⁶ Motivací pro sestěhování s partnerem tak mohlo být právě i přání odstěhovat se od rodičů. S ohledem na přidělový systém byli homosexuálové před rokem 1989 znevýhodněni, sestěhovat se s partnerem pro ně nebylo jednoduché.⁸⁷ K bydlení se tak často dostávali neoficiální cestou.⁸⁸ Tuto skutečnost lze vnímat jako jednu ze základních překážek, kterými socialistický stát

⁸⁶ KRUPKA, Jaroslav. Cesta k bytu za socialismu: kdo použil finty, měl navrch. Úplatky hrály prim. *Deník.cz* [online]. 23.10.2019 [cit. 2022-05-15]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/listopad-89-kazdodenni-zivot/cesta-k-bytu-za-socialismu-uplatek-nebo-prihlaseni-dalsich-osob-20201022.html>

⁸⁷ SEIDL, Jan. *Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy* [rozhlasový pořad]. C. d.

⁸⁸ Viz 3.4 *Sehnání bytu*.

zabraňoval homosexuálům v navazování dlouhodobých vztahů a soužití. Záměrem bylo ovšem řešení nedostatku bytů a podpora rodin s dětmi, nikoli cílené omezování homosexuálních párů.

Ať už je motivace partnerů jakákoli, sestěhování je u dlouhodobých vztahů důležitým a očekávaným mezníkem na symbolické úrovni. Partneři se rozhodnou sdílet svůj život a dohromady tvořit základní společenskou jednotku, jakou je domácnost. U homosexuálů tento krok předlistopadová společnost neočekávala. Navázat trvalý vztah nad rámec příležitostných homosexuálních dobrodružství bylo považováno za přirozeně nemožné.⁸⁹ Partnerské soužití jako výraz pevného vztahu dvou homosexuálů tak patrně představuje něco, s čím se vůbec nepočítalo. Soužití ve společné domácnosti přitom nebylo mezi československými homosexuály až takovou výjimkou.⁹⁰

Pokud se homosexuál rozhodl navázat dlouhodobý vztah a sestěhovat se svým partnerem, vypovídá to patrně něco o jeho sebepojetí a identitě. Soužití totiž implikuje pokročilou fázi překonání společenské stigmatizace na individuální úrovni, a sice rozporu mezi zvnitřněnou homofobií⁹¹ a vlastní homosexuální orientací. Tento proces bývá rovněž označován jako *vnitřní coming out*. V jeho poslední fázi, která bývá označována jako fáze integrace, si jedinec plně uvědomuje svou odlišnou sexuální orientaci. Má za sebou první sexuální a partnerské zkušenosti, o své sexuální identitě je schopný komunikovat se svým okolím, a především překonal svůj vlastní odpor k trvalému vztahu s mužem jako něčemu méněcennému. Homosexuální muž tak navzdory odmítavému postoji společnosti integroval svou sexuální orientaci do svého osobního, sexuálního i partnerského života.⁹²

Tato nová, se sebou smířená identita spokojeného homosexuála, který prožívá různé aspekty partnerského života v jejich úplnosti, tedy včetně soužití ve společné domácnosti, silně narušuje heteronormativní nálepku homosexuála jako *nemocného, promiskuitního*

⁸⁹ PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*, s. 171.

⁹⁰ Viz 3.3 *Dlouhodobé vztahy homosexuálních mužů v ČSSR*.

⁹¹ Zvnitřněnou homofobii lze chápat jako přirozený výsledek socializace jedince v silně heteronormativní společnosti.

⁹² STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 17.

*a zákonitě nešťastného asociála.*⁹³ Tedy homosexuála, jak byl prezentován v oficiálním diskurzu, především v odborné literatuře a sporadicky i v novinách. Homosexuální jednatel sice nemohl v tehdejších podmínkách změnit veřejné mínění skrze organizovaná hnutí či osvětová vystoupení. Mohl se ovšem autonomně rozhodnout, že se nepodvolí heteronormativnímu řádu a odmítne homofobní stereotypy – tím, že navzdory očekávání nebude oním *politováníhodným nešťastníkem*.

Z tohoto hlediska lze soužití homosexuálních mužů za socialismu interpretovat jako autentický akt subverze. Nejen proti tehdejšímu režimu, nýbrž i proti patriarchální společnosti vůbec. Obdobně lze považovat muže, kteří se již před rokem 1989 rozhodli k trvalému soužití (a často tak i k výlučnému vztahu), za důležitý předvoj emancipačních hnutí sexuálních menšin, které se začaly organizovat až v souvislosti s počínajícím rozpadem minulého režimu na sklonku osmdesátých let. Fungující (a často šťastné) soužití dvou mužů představovalo nonkonformní jednání, které narušovalo převládající obraz homosexuality jakožto nešťastné úchyly a zpochybňovalo tak samotný základ heteronormativního řádu.

Bylo by neoprávněné kritizovat ty, kteří se podvolili společenským normám. Ve všech heteronormativních společnostech najdeme určitou část homosexuálních mužů, která nenaplnuje své citové potřeby a nenavazuje vztahy s jinými muži nad rámec příležitostného pohlavního styku. Čím restriktivnější společnost, tím větší bude patrně podíl těchto mužů. Zde je ovšem potřeba připomenout, že Československo v určitém ohledu patřilo mezi ty progresivnější, tolerantnější země. Homosexuální styky zde byly dekriminlizovány již v roce 1961, tedy podstatně dříve než například v Západním Německu (1969) či Velké Británii (1967).⁹⁴ Někteří českoslovenští homosexuálové však čelili diskriminaci, jejich jména například figurovala v tzv. *růžových seznamech* vedených STB.⁹⁵ Na rozdíl od jiných východoevropských zemí ovšem nebyli obětí systematického pronásledování.⁹⁶ Řada

⁹³ Srov. např. KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Homosexuální asociál a jeho zavírované tělo. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Praha: Argo, 2013, s. 411–452.

⁹⁴ VALDROVÁ, Jana, Lenka FORMÁNKOVÁ a Kristýna RYTÍŘOVÁ. *Abc feminismu*, s. 71.

⁹⁵ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 368.

⁹⁶ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 15.

tehdejších homosexuálů odmítla soužití s mužem jako potenciální možnost z jiných důvodů než kvůli strachu z perzekuce. Heterosexuální identita souvisela v socialistické společnosti s řadou privilegií. Potlačení vlastní homosexuality až na příležitostné excesy, jakož i případné manželství se ženou mohly být výrazem snahy o lepší sociální postavení a prestiž.⁹⁷

Výzkum dlouhodobých vztahů a soužití nabízí nový pohled na životy homosexuálních mužů v období socialismu. Trvalí partneři žijící ve společné domácnosti se tímto nonkonformním jednáním sice zříkali privilegií spojených s heterosexuální identitou, v soukromí ovšem mohli často svobodně prožívat svou odlišnost. Homosexuální jedinci tak měli možnost aktivně se podílet na utváření svých vlastních životních podmínek, a to i přes absenci veřejného emancipačního hnutí. Jakým způsobem bylo v duchu státního paternalismu vynucováno dodržování normativního řádu? Jakým způsobem se k homosexuálním vztahům stavěla sexuologie?

2.5 Ambivalentní role československé sexuologie

Nejdůležitější roli v diskuzích o homosexualitě hrála po většinu 20. století věda, tedy sexuologie. V kontextu veřejné prezentace homosexuality v době normalizace byla výše popsána převažující tendence k její patologizaci jakožto úchytky.⁹⁸ Vztah československých sexuologů k homosexualitě ovšem nelze označit za jednoznačně negativní. Na jedné straně upevňovali heteronormativní řád a genderové stereotypy, homosexuálům byla připisována zženštilost, či dokonce tělesná abnormalita.⁹⁹ Homosexualita zbavovala svého nositele účasti na plném mužství, tímto způsobem bylo mužství chráněno jako hegemonní princip patriarchálního řádu. Na druhé straně se českoslovenští sexuologové významně podíleli na zrovnoprávnění homosexuálů a budování tolerance. Rovněž vytvořili prostor pro navazování dlouhodobých přátelských, ale i partnerských vztahů mezi svými pacienty.

První organizací na světě, která se aktivně zasazovala o zrovnoprávnění homosexuálů, byl německý *Vědecko-humanitní výbor*. V roce 1897 jej založil lékař Magnus Hirschfeld,

⁹⁷ SOKOLOVÁ, Věra. *Skládání duhové mozaiky*, s. 35.

⁹⁸ Viz 1.5 *Homosexualita jako produkt sexuologie*.

⁹⁹ ŘÍDKÝ, Josef. *Neexistuje dobře přizpůsobený a šťastný homosexuál*, s. 391, 394.

homosexuál, který svou celoživotní vědeckou a sociálně angažovanou prací výrazně přispěl ke vzniku sexuologie jako moderní vědy. Petici Vědecko-humanitního výboru za dekriminizaci homosexuálních styků tehdy podepsaly tisíce lékařů, stovky akademiků a řada známých osobností, jako například Lev Nikolajevič Tolstoj, Albert Einstein, Hermann Hesse či Karl Jaspers. Tato petice bohužel nebyla úspěšná, podařilo se ovšem vzbudit zájem o homosexualitu jako téma odborné diskuze. Hirschfeldovy humanistické, tolerantní názory reflektovali i čeští lékaři. V odborné veřejnosti se začal postupně šířit názor, že k homosexualitě je třeba přistupovat lékařsky, nikoli represivně. Častým argumentem byl předpoklad, že se jedná o *vrozenou vadu*, kterou tedy nelze morálně odsuzovat.¹⁰⁰

Hirschfeldova práce ovlivnila život homosexuálů v Československu dvojitým způsobem. Na jeho emancipační hnutí navázaly iniciativy za dekriminizaci homosexuality, které se rozvinuly až v období první republiky. Demokratický stát připouštěl názorový pluralismus, k tématu homosexuality se uskutečnila řada odborných diskuzí, do kterých se kromě lékařů zapojili i právníci. Významným bojovníkem za rovnoprávnost homosexuálů byl český sexuolog Hugo Bondy. Navzdory těmto snahám zůstaly homosexuální styky až do zániku první republiky trestné.¹⁰¹

Na Hirschfeldovu vědeckou činnost navázali také pražští sexuologové, kteří roku 1921 založili první univerzitní sexuologický ústav na světě. Československá sexuologie má tak v mezinárodním srovnání velmi dlouhou tradici. I po únoru 1948 si udržela vysokou úroveň a prestiž, a to především zásluhou profesora Josefa Hyního. V mládí studoval na berlínském Hirschfeldově ústavu a rovněž ve Vídni. Kontinuita těchto dvou významných institucí byla přerušena nacistickým režimem. Hyniemu se podařilo přenést jejich tradici do českého kontextu a vychovat zde řadu špičkových sexuologů. Pražský *Sexuologický ústav* se pod jeho čtyřicetiletým vedením vypracoval na vysoce odborné pracoviště. Jeho lékařský tým se věnoval mimo jiné i výzkumu homosexuality, zvláště Karel Nedoma a Kurt Freund.¹⁰²

¹⁰⁰ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 90–95.

¹⁰¹ Emancipačním snahám v období první republiky se podrobně věnuje SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 105–246.

¹⁰² SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 286–288.

Kurt Freund se v letech 1950–1956 věnoval pokusům o léčbu homosexuality, tohoto výzkumu se zúčastnilo celkem 222 mužů. Své výsledky shrnul v monografii *Homosexualita u muže*, která představuje jediné ucelené zpracování tohoto tématu z období socialismu.¹⁰³ V duchu tehdejšího behaviorismu podroboval své pacienty tzv. averzivní terapii. Nejprve dal pacientovi vypít nápoj s emetinem, látkou vyvolávající zvracení. Bezprostředně poté mu injekčně aplikoval další směs látek, navozující nevolnost. Po podání těchto farmak byly pacientovi promítány fotografie nahých mužů. Ve druhé fázi byly promítány fotografie nahých žen, a sice po aplikaci mužského pohlavního hormonu. Celá procedura, založená na podmiňování, se několikrát opakovala a měla za cíl heterosexuální adaptaci, tedy nahrazení homosexuálních tužeb těmi heterosexuálními.¹⁰⁴

Již v roce 1957 uznal Freund neúspěšnost této terapie: z šedesáti sedmi dlouhodobě sledovaných pacientů převyšovala s odstupem času heterosexuální přitažlivost pouze u tří.¹⁰⁵ A to i přes velmi intenzivní léčebné snahy a skutečnost, že byla zhruba polovina z pacientů dlouhodobě hospitalizovaná.¹⁰⁶ Následkem tohoto neúspěchu zaujal Freund nový postoj: jelikož jsou homosexuálové prozatím *nevyлéčitelně nemocní*, neměli by být za své chování perzekuováni či jinak diskriminováni. Trestní sankce totiž vede k sociálnímu vyloučení těchto mužů a staví je do nedůstojného postavení mezi kriminální asociály. Freund se začal angažovat za dekriminlizaci homosexuálních styků, která by podle něj těmto mužům umožnila „vyvinout společenské erotické vztahy lépe se přimykající dané společnosti“. ¹⁰⁷ Jeho postoj byl jedinečný i v tom, že homosexuálům přiznává právo vést naplněný partnerský život. Jeho výzkum tak výrazně přispěl k tomu, že všeobecná trestnost homosexuálních styků mezi dospělými muži byla v roce 1961 zrušena.¹⁰⁸

Homosexuální páry se již nemusely obávat trestní sankce, jejich sociální vizibilitu jako menšiny to ovšem nijak nezvýšilo. I nadále bylo téma homosexuality předmětem cenzury. V běžných médiích se téma homosexuality téměř neobjevovalo, což platí zejména

¹⁰³ FREUND, Kurt. *Homosexualita u muže*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1962.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 232.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 235.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 37–38.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 247.

¹⁰⁸ SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 287.

pro období normalizace. Prvním a na mnoho let posledním svobodně psaným článkem, který odmítl převládající pojetí homosexuality jako deviace, byl příspěvek sexuologa Pavla Zemka do Mladého světa v roce 1973. Tento článek byl na svou dobu velmi progresivní, jelikož v něm veřejně obhajoval homosexualitu jako přirozenou variantu lidského chování. Mnoho homosexuálů podle něj zbytečně vyhledává pomoc sexuologa či psychiatra, protože si osvojili negativní předsudky o své vlastní orientaci. Tyto předsudky je třeba dát stranou, jelikož „homosexuální erotika není jen tělesný styk, ale láska, zamilovanost, žárlivost apod. jako u ostatních lidí“.¹⁰⁹

Zemkova výzva k celospolečenské osvětě neuspěla. Trvalo celých čtrnáct let, než se téma homosexuality v médiích začalo znovu objevovat, a sice v souvislosti s virem HIV. V první polovině 80. let figurovalo HIV pouze jako *zahraniční kuriozita*, která se nás přímo netýká. V roce 1987 si ovšem i v ČSSR vyžádala nemoc své první oběti. Diskurz o HIV se v tomto období velmi proměnil. Virus začal být prezentován jako akutní hrozba a společenský problém, který je třeba aktivně řešit. Jelikož se nákaza šířila převážně mezi homosexuály, bylo potřeba prolomit mlčení a zahájit osvětu.¹¹⁰

Začalo být jasné, že obecná stigmatizace a marginalizace homosexuality vede k rizikovému sexuálnímu chování, a podstatně tak zvyšuje riziko šíření nemoci v populaci. Heterosexuálně adaptovaný homosexuál, který se kvůli společenskému tlaku oženil, nezřídka utajeně naplňoval své potlačované touhy v rámci anonymního styku s náhodnými muži. Namísto heterosexuální adaptace se tak začíná prosazovat ideál vyrovnaného homosexuála, který se ve svém sexuálním životě nevystavuje rizikům a navazuje dlouhodobé, věrné vztahy.¹¹¹

Navazovat dlouhodobé vztahy nebylo v období socialismu zrovna jednoduché. Holandy, místa setkávání homosexuální subkultury jako například veřejné toalety či lázně, byly spojeny spíše s pobavením a jednorázovým anonymním stykem. I na těchto místech ovšem zřejmě vznikaly vážné známosti. Seznamovací inzeráty v novinách byly otevřené

¹⁰⁹ ZEMEK, Pavel. Žijí mezi námi. *Mladý svět*. Praha: ÚV SSM, 1973, 15, č. 4, s. 20.

¹¹⁰ KOLÁŘOVÁ, Kateřina. *Homosexuální asociál a jeho zavirované tělo*, s. 411–452.

¹¹¹ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 12–14.

homosexuálům pouze přechodně v uvolněné atmosféře 60. let. I přes legalitu homosexuálních vztahů byly seznamovací inzeráty typu „*on hledá jeho*“ v období normalizace znovu zakázány.¹¹² Naproti tomu stát umožňoval existenci *gay klubů*. Zejména pražské podniky *T-klub* a *Petr Vok* byly věhlasnými místy setkávání tehdejší homosexuální subkultury. Tyto podniky sloužily jako komunitní zázemí, podle pamětníků zde vzniklo mnoho přátelských i milostných vztahů.¹¹³ Místem seznamování byly i uzavřené salony a společnosti, které se scházely vždy u někoho doma. Tyto společnosti ovšem byly do velké míry uzavřené a spíše pro lépe situované homosexuály, například umělce. Vznikaly zde spíše sítě přátel než milostné vztahy.¹¹⁴

Prostor pro seznámení však překvapivě nabízely socioterapeutické skupiny vedené sexuology a psychiatry. Na příkladu těchto skupin je rovněž patrná ambivalentní role sexuologie v životě československých homosexuálů. Tito lékaři sice již ustoupili od léčení homosexuality, přesto k ní přistupovali jako k onemocnění, které tím pádem spadá do jejich kompetence. Život homosexuálů byl v tomto smyslu stále kolonizován medicínou. Primární funkcí socioterapeutických skupin byla podpora v bezproblémovém začlenění do společnosti. Část tehdejších sexuologů spojovala úspěšnou inkluzi homosexuálů s heterosexuální adaptací, tedy s přerušением všech homosexuálních kontaktů a snahou o dlouhodobý heterosexuální vztah. Zakladatelé socioterapeutických skupin byli naopak názoru, že inkluze homosexuálů předpokládá překonání jejich vlastních psychických a sociálních problémů pramenících z odmítavého postoje společnosti. Měli rovněž za cíl bojovat proti rizikovému sexuálnímu chování, i proto podporovali u svých pacientů sebezpřijetí a dlouhodobá partnerství. Tyto skupiny skýtaly možnost seznamování a nahrazovaly tak organizace a kluby, které v podmínkách tehdejšího režimu nemohly vzniknout. První skupina byla založena v 70. letech v Brně, dvě pak vznikly v průběhu 80. let v Praze. Vzhledem k jejich omezenému počtu patrně vznikala většina vztahů jinde, historický význam terapeutických skupin je ovšem nezanedbatelný. Z jejich členské základny se v roce 1988 utvořilo první aktivistické sdružení od meziválečného období, uskupení *Lambda*. Nové emancipační hnutí pak úspěšně usilovalo o osvobození

¹¹² SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 293, 313–315.

¹¹³ Tamtéž, s. 325–343.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 315–325.

československých homosexuálů z područí medicíny. Základy tohoto hnutí však paradoxně položili právě sexuologové.¹¹⁵

2.6 Státní přístup k homosexuálním vztahům

Komunistický režim se k tématu homosexuality zpravidla nevyjadřoval. Nezaujal k ní tedy ani otevřeně nepřátelský postoj, nepožadoval její perzekuci. Státní přístup ovšem nelze označit za tolerantní. Homosexualita nebyla v oficiálním diskurzu tematizovaná právě proto, že byla považována za něco neplnohodnotného. Československo bylo přitom jednou z prvních zemí, které dekriminalizovaly stejnopohlavní styky mezi dospělými muži. V kontextu legislativy tak měly zdejší homosexuální páry po dlouhou dobu jednodušší život než v mnoha západních zemích.¹¹⁶ Jaký byl ovšem vztah mezi benevolencí zákonodárců a reálným postavením homosexuálů ve společnosti?

Dekriminalizaci homosexuálních styků v roce 1961 je třeba vykládat v kontextu destalinizace východního bloku a související právní reformy. Drakonický trestní zákoník z roku 1950 přeceňoval represivní úlohu státu a stal se tak předmětem obecné kritiky. S ohledem na výslovné doporučení československých sexuologů byl dosavadní paragraf zakazující homosexuální styky v novém zákoníku vypuštěn a nahrazen § 244. V určitých případech zůstávala homosexualita i nadále trestná. Věková hranice pro legální styk byla oproti běžnému věku patnácti let stanovena na osmnáct let. Odnětí svobody v délce až pěti let hrozilo tomu, kdo při styku zneužil závislost druhé osoby, přijal či poskytl úplatu za pohlavní styk či pokud budil veřejné pohoršení. Tato částečná dekriminalizace svou vágní formulací umožňovala státním orgánům i nadále homosexuály stíhat, například kvůli údajnému veřejnému pohoršení. Nová právní úprava také vedla k vydírání homosexuálů. Docházelo k situacím, kdy nezletilý, ovšem dlouhodobě promiskuitní muž svedl staršího, nezkušeného muže. Následně od něj pod pohrůzkou udání požadoval peníze. Trestně právní diskriminace homosexuálních mužů skončila až v roce 1990 definitivním zrušením § 244.¹¹⁷

¹¹⁵ SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři*, s. 301–313.

¹¹⁶ SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 283–281.

¹¹⁷ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDELIČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 112.

Ze svědectví mnoha pamětníků vyplývá, že i přes oficiální legalitu čelili homosexuálové častým ústrkům a diskriminaci, a to na pracovišti, ve zdravotnických zařízeních či ze strany Veřejné bezpečnosti.¹¹⁸ Bezpečnostní orgány prováděly opakované razie na místech setkávání homosexuálů, například veřejných toaletách. Přistižení muži byli následně odvázeni k výslechu. Namísto trestní sankce proto přetrvávala obava z veřejného zostuzení. Bezpečnost systematicky vedla seznamy homosexuálů, shromažďovala o nich informace a usilovala o jejich vydíratelnost. V případě, že by se muž vedený jako homosexuál věnoval protirežimní činnosti, bylo by snadné ho kompromitovat na základě jeho orientace. Homosexualita tedy pro některé instituce představovala možnost ovládnutí a upevnění moci.¹¹⁹

Zajímavým příkladem ilustrujícím ambivalentní přístup režimu k homosexuálům je i zmíněná existence homosexuálních podniků. Nejvyhlášenějšími pražskými podniky, které sloužily jako první komunitní centra pro homosexuální muže i ženy, byly *T-Klub* na Jungmannově náměstí a *Petr Vok* na Smíchově. Ačkoli nebyl minulý režim příliš nakloněn shromažďování a sdružování jednotlivých subkultur a menšin, fungování těchto podniků toleroval. Podle mnohých pamětníků jejich existenci dokonce podporoval či přímo inicioval. Vedení těchto podniků totiž údajně spolupracovalo se Státní bezpečností a výměnou za relativní klid jí poskytovalo cenné informace o svých hostech. Určitá míra svobody tak byla vykoupena kontrolou ze strany státu.¹²⁰

O vztahu různých společenských institucí k homosexuálnímu soužití chybějí informace. Na homosexuální partnery bylo nahlíženo jako na svobodné a zpravidla bezdětné, což bylo za socialismu spojeno se znevýhodněním: například v oblasti pracovních odměn, vysílání na dovolené či shánění bytu.¹²¹ Lze tedy hovořit o strukturální diskriminaci. Uvedená znevýhodnění je ovšem nutné chápat v kontextu tehdejší pronatalitní politiky, v jejímž rámci byly podporovány především rodiny s dětmi. Diskriminační opatření

¹¹⁸ BERNATT-RESZCZYŃSKÁ, Markéta. *Homosexuálové čelili za socialismu opovržení a vyhazovům z práce*. C. d.

¹¹⁹ SEIDL, Jan. *Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy* [rozhlasový pořad]. C. d.

¹²⁰ SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 339.

¹²¹ SEIDL, Jan. *Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy* [rozhlasový pořad]. C. d.

některých institucí nebyla namířena cíleně proti homosexuálům, nýbrž proti každému, kdo nekonvenoval s představou socialistického člověka.

Soužití homosexuálních partnerů neodpovídalo sociokulturním požadavkům doby a do určité míry tak zpochybňovalo vládnoucí ideologii založenou na patriarchálním a heteronormativním řádu. Homosexuálové byli marginalizovanou skupinou, nečelili ovšem patrně většímu útlaku než jiné nonkonformní subkultury: věřící, disidenti, hippies či punkeři.¹²² Na negativní postoje společnosti reagovala část partnerů striktním rozdělením svého života na soukromý a veřejný. Svůj vztah sdíleli pouze s nejbližším okolím, o své orientaci veřejně nemluvili.¹²³ I přes proměnu společenských podmínek je u starší generace tento přístup stále přítomný.¹²⁴

Dosavadní výzkum se homosexuálním párům v období socialismu nevěnoval, jejich soužití tak otevírá řadu otázek. Jakým způsobem mohli homosexuální partneři získat dekret na byt? Čelili kvůli soužití ústrkům a diskriminaci? Organizovali svou domácnost odlišně od heterosexuálních párů? Ovlivňovalo toto soužití jejich sociální život? Odpovědi nelze nalézt v dostupných pramenech. V následující části proto budou tyto otázky zodpovězeny na základě rozhovorů s pamětníky, tedy homosexuálními muži, kteří žili se svým partnerem před rokem 1989 ve společné domácnosti.

¹²² Veřejný obraz československé nonkonformní mládeže v 80. letech zachycuje např. film *Mládež s otazníkem* [dokumentární film]. Režie Hanuš HACKENSCHMIED. Československo, 1988.

¹²³ SEIDL, Jan. *Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy* [rozhlasový pořad]. C.d.

¹²⁴ NOVOTNÁ, Johana et al. *LGBT senioři/rky: neviditelná menšina*, s. 39–40.

3 Partnerské soužití homosexuálních mužů v ČSSR

Před rokem 1989 byli homosexuálové marginalizovanou skupinou, homosexualita tabuizovaným tématem. Nemohla být veřejně tematizována, z tohoto důvodu se z období socialismu nedochovaly žádné texty hovořící o dlouhodobých vztazích mezi dvěma muži. Výzkum jejich partnerského soužití je tedy odkázaný na svědectví pamětníků. V této kapitole bude představen obraz tehdejšího soužití homosexuálních partnerů na základě šesti rozhovorů se samotnými aktéry, tedy muži, kteří žili mezi lety 1961 a 1989 se svým partnerem dlouhodobě ve společné domácnosti.

3.1 Téma a cíl výzkumu

S ohledem na restriktivní společenské podmínky v ČSSR se partnerské soužití těchto mužů jeví jako téměř nemožné. Přesto lze předpokládat, že k tomuto soužití alespoň výjimečně docházelo. Homosexuální vztahy nalezneme ve všech společnostech bez ohledu na proměnlivou míru jejich perzekuce.¹²⁵ Přítomná hrozba sociální degradace jistě neodradila všechny stejnopohlavní páry od založení společné domácnosti, ačkoli pravděpodobně omezila jejich relativní četnost. To platí i s ohledem na nedostupnost bydlení pro svobodné a bezdětné osoby. Celkový počet společných domácností u homosexuálních párů v daném období již dnes bohužel nelze zjistit. Pokud však přistoupíme na předpoklad, že k soužití alespoň někdy docházelo, lze se oprávněně zeptat, jakým způsobem heteronormativní společnost toto soužití ovlivňovala.

Následující výzkum je sondou mapující soužití homosexuálních mužů v ČSSR. Jako takový nemůže zodpovědět všechny otázky, které se k tomuto neprobádanému tématu nabízejí. Životní zkušenosti mých¹²⁶ narátorů dokazují vysokou míru odvahy, svobody a autonomie, kterou homosexuálové uplatňovali navzdory nepřátelskému postoji státu a společnosti. Sledované období je ohraničeno dvěma zásadními událostmi pro životy československých homosexuálů, tedy dekriminací homosexuálních styků v roce 1961 a sametovou revolucí v roce 1989.

¹²⁵ PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*, s. 161–172.

¹²⁶ V této části je užívána první osoba jednotného čísla, a to z důvodu, že se jedná o osobní reflexi výzkumného postupu autora této práce.

Rozhovory nebudu vzhledem k jejich rozsahu a povaze této práce analyzovat v jejich úplnosti. Výzkum je z toho důvodu zaměřen především na několik dílčích oblastí či otázek, které vyplynuly z přípravného studia odborné literatury: Jakým způsobem získali partneři společný byt? Jaké měli vztahy se sousedy? Byli kvůli svému soužití vystaveni nepříjemným situacím či diskriminaci? Jakým způsobem organizovali svou domácnost a povinnosti spojené s jejím vedením? Věděli o jejich soužití kolegové, přátelé, rodina? Jakým způsobem trávili volný čas?

3.2 Hledání narátorů a provedení rozhovorů

Hledání narátorů a samotné rozhovory byly zrealizovány od listopadu 2021 do května 2022. S ohledem na výzkumný cíl byla stanovena základní kritéria pro výběr narátorů. Průvodní dopis k výzkumu se obracel na muže, kteří žili mezi lety 1961 a 1989 se svým partnerem ve společné domácnosti, a to alespoň po dobu jednoho roku. Tento dopis rovněž obsahoval základní vymezení tématu práce a výzkumného cíle.¹²⁷

Základním cílem této fáze bylo oslovit s výzvou k účasti ve výzkumu co největší počet potenciálních narátorů napříč věkovými kategoriemi a sociálními vrstvami v celém Česku. Průvodní dopis jsem tedy zaslal téměř všem organizacím, spolkům a platformám zabývajícím se LGBT tematikou. Šlo například o studentské spolky, redakce gay časopisů, iniciativy za práva LGBT, organizace pečující o LGBT seniory či Centrum queer paměti. Na tyto subjekty jsem se obrátil s žádostí o šíření průvodního dopisu mezi členy, známými a sympatizanty, kteří by mohli požadavkům na účast ve výzkumu odpovídat. Mou výzvu tak mezi svými čtenáři sdílel i jeden z nejčtenějších gay magazínů české provenience, magazín LUI, či například nejznámější nezisková organizace podporující LGBT, spolek Prague Pride.

Dále jsem jednotlivě kontaktoval významné osoby, které se v minulosti LGBT tématům věnovaly, ať už na aktivistické či akademické úrovni. Z řady jmen bych rád jmenoval německého bohemistu Dr. Franze Schindlera, jednoho z nejaktivnějších výzkumníků v oblasti československých homosexuálů, který velmi ochotně mou výzvu šířil.

¹²⁷ Viz Příloha 1.

S některými z kontaktovaných osob jsem výzkum odborně konzultoval, např. se známým aktivistou za práva gayů a zakladatelem jejich emancipačního hnutí Jiřím Hromadou.

Výzvu k účasti ve výzkumu jsem sdílel i na sociálních sítích, a sice v relevantních skupinách sdružujících gaye a obecně LGBT. Všechny tři způsoby oslovení potenciálních narátorů, tedy skrze organizace, jednotlivce a sociální sítě, přinesly zhruba stejný počet narátorů.

Při hledání narátorů jsem překvapivě často narazil i na negativní reakce. Při telefonických rozhovorech se zástupci některých organizací mi bylo opakovaně řečeno, že „se jedná o staré lidi, kteří si toho už vytrpěli dost a co chtěli k tématu říct, tak řekli“. Četná odmítnutí byla doprovázena zdůvodněním, že „chrání soukromí dotyčných osob a nemohou mi předat jejich kontakty“. A to i přes mé počáteční ujištění, že nežádám o zaslání kontaktů, nýbrž o přeposlání průvodního dopisu potenciálním narátorům, kteří se na mě v případě zájmu mohou sami obrátit. Na několik mužů jsem nicméně obdržel přímý kontakt od třetí osoby. Buď nesplňovali kritéria účasti, nebo svou účast z osobních důvodů odmítli.

Některé problémy s hledáním narátorů plynou ze samotné povahy výzkumu. V roce 1993 byl v Česku průměrný věk muže s prvním vážným homosexuálním vztahem zhruba 24 let. Před rokem 1989 byl tento věk dokonce vyšší.¹²⁸ Pokud jsem se tedy rozhodl zkoumat *dlouhodobé* homosexuální vztahy v ČSSR, musel jsem najít narátory, kterým bylo v době sametové revoluce nejméně kolem 30 let. Dnes se již zpravidla jedná o seniory. Jelikož využívají internet a sociální sítě ve výrazně nižší míře než mladá generace, je obtížnější je oslovit s nabídkou účasti ve výzkumu.¹²⁹ V této věkové skupině je rovněž velké zastoupení osob, které se ke své orientaci veřejně nehlásí a nechťejí o ní s nikým hovořit.¹³⁰ Mnoho homosexuálů se v průběhu života přestěhovalo do Prahy a jiných velkých měst. Je velmi pravděpodobné, že výzkum nebude vypovídat o situaci na malých městech a vesnicích, kde se homosexuální život jistě v mnoha ohledech lišil. Lze tedy považovat za úspěch již to, že ve výzkumu není zastoupena pouze Praha.

¹²⁸ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS* v ČR, s. 96.

¹²⁹ Do you participate in social networks? *Eurostat* [online] 30.06.2021 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210630-1>

¹³⁰ NOVOTNÁ, Johana et al. *LGBT senioři/rky: neviditelná menšina*, s. 39–40.

S ohledem na výběr narátorů je však především třeba reflektovat skutečnost, že výzkum cílí na specifickou skupinu homosexuálů. Tito muži se v období socialismu rozhodli sdílet domácnost se svým partnerem, a to i přes hrozbu sociálního vyloučení a jiných nepříjemností. Zpravidla jsou tedy plně smířeni se svou sexuální orientací a nebojí se o svých vztazích otevřeně hovořit. Na základě jejich zkušeností a názorů tedy nelze rekonstruovat univerzálně platný obraz homosexuálního života v ČSSR. Jejich výpovědi spíše doplňují různorodou homosexuální zkušenost o nový, dosud netematizovaný rozměr, tedy partnerské soužití. Skrze vyprávění rekonstruují svou vlastní identitu a v rámci své subjektivní zkušenosti přikládají situacím a událostem různé významy. Svou odlišnou zkušeností nevyvracejí dosavadní výzkumy zaměřené na perzekuci a diskriminaci homosexuálů před rokem 1989, nýbrž otevírají novou perspektivu. Rovněž je třeba reflektovat, že jde o *kvalitativní* výzkum založený na rozhovorech s několika vybranými narátory. S ohledem na samotnou metodiku výzkumu tedy nelze interpretovat zjištěné informace jako obecně platné.

Zájem o účast ve výzkumu projevilo pouze devět mužů. Jeden z nich neodpovídal potřebným kritériím, dva muži zrušili svou účast těsně před realizací rozhovoru. Nakonec jsem tudíž uskutečnil šest rozhovorů v celkové délce 9 hodin 26 minut. Narátoři vždy dopředu obdrželi k podpisu *informovaný souhlas účastníka výzkumu*.¹³¹ Dva narátoři žijí trvale v zahraničí, v jejich případě tedy muselo jít o online rozhovor. V souvislosti s epidemií onemocnění covid-19 jsem i většinu ostatních rozhovorů zrealizoval v online prostředí, pouze jeden narátor upřednostnil osobní setkání. Součástí informovaného souhlasu účastníka výzkumu byl souhlas s pořízením audio záznamu. S ohledem na míru strukturovanosti se jedná o polostrukturované, až narativní rozhovory. Na základě předchozího studia odborné literatury jsem vytvořil seznam širších otázek, které byly seskupeny do tematických okruhů. Nejednalo se ovšem o striktní osnovu, otázky sloužily především k povzbuzení narátora, jeho nasměrování k tématu. Velká část rozhovorů sestává z volného vyprávění.¹³² Na začátku každého rozhovoru jsem se s narátorem domluvil na

¹³¹ Viz Příloha 2.

¹³² Metodika výzkumu je postavena na: NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTOVÍČKOVÁ. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019, s. 317–352.

jménu, pod kterým bude s ohledem na zachování anonymity ve výsledné práci vystupovat. Uvedená jména jsou tedy smyšlená:

1. Jan, *1961 Český Krumlov, soužití v Českých Budějovicích (a rovněž na Slovensku)
2. Ugo, *1957 Ostrava, soužití v Praze
3. Honza, *1957 Rožnov pod Radhoštěm, soužití v Praze
4. Stanislav, *1958 České Budějovice, soužití v Praze (a rovněž v SSSR)
5. Jiří, *1958 Chomutov, soužití v Praze
6. Pavel, *1956 Most, soužití v Mostě

3.3 Dlouhodobé vztahy homosexuálních mužů v ČSSR

Dosavadní výzkum homosexuálních vztahů v období socialismu se soustředil skoro výhradně na krátkodobé známosti za účelem sexuálního uspokojení, případně na přátelské vztahy v rámci tehdejší subkultury. Důvod je zřejmý: v restriktivních podmínkách silně heteronormativní společnosti převažoval podíl krátkodobých, až anonymních vztahů nad dlouhodobým partnerstvím. Čím tolerantnější společnost je, tím dlouhodobější stejnopohlavní vztahy v ní nalezneme.¹³³ Českoslovenští homosexuálové si sami často osvojili negativní postoj ke vztahu s mužem jako k něčemu nedůstojnému, tváří v tvář hrozící represi a degradaci omezili svůj milostný život na náhodná setkání. Často uzavřeli manželství, aby naplnili očekávání společnosti. Veřejné přiznání k homosexuálnímu vztahu by totiž mohlo vést ke ztrátě společenského postavení či práce.

Ugo: „Bud' se báli jít s kůží na trh, anebo měli nějaká vysoká postavení, protože lidi třeba z vlády, vědělo se o nich, kde pracují, ale dělali jako že se nic neděje, jako že oni nic, takže ženatí s jedním dítětem nebo bez dětí a s manželkou, ti kamuflovali [svou homosexualitu manželstvím], aby měli příjem, aby měli kariéru.“

Manželství se ženou a navazování pouze krátkodobých známostí bylo prý běžné nejen u politiků, ale napříč sociálními vrstvami.

Jan: „V té době třeba takových 60–70 % prostitutek bylo vdaných a mělo za muže gaye. Já jsem vdaná, já jsem doma, nemusím pracovat, manžel mě živí a ten gay v práci: *já mám manželku*. Že je to prostitutka, to už byla jiná záležitost. Takhle to v Praze fungovalo hodně.“

¹³³ STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 12–13.

Muži, kteří si přáli navázat dlouhodobý vztah, měli velmi omezené možnosti. V období normalizace dostaly redakce novin zákaz zveřejňovat inzeráty homosexuálních mužů,¹³⁴ homosexuálních podniků byl velmi omezený počet a scházel se zde spíše širší okruh známých. Holandy byly smluvená místa pro seznamování, nejčastěji veřejné toalety, sauny, lázně a některé ulice či parky. Tato místa doprávala anonymitu a byla spjata s nezávaznými sexuálními styky a zábavou.

Stanislav: „Byl tam dvakrát, třikrát náhodný sex v bazénu, kdy jsem já pomalu ani nevěděl, co se děje, a přesto mě to uspokojilo. Fyzicky. Ne psychicky, to jsem z toho měl trauma, ale jinou zkušenost se vztahem jsem neměl.“

Kvůli absenci jiných možností byla řada mužů nucena k promiskuitnímu chování. Náhodná sexuální setkání tedy mohla mít negativní dopad na jejich psychiku. Tento způsob života řadu z nich dlouhodobě neuspokojoval. Stanislav pocítoval svou situaci jako bezvýhodnou.

Stanislav: „Už jsem věděl, že chci žít s mužem a že to dokážu. A hlavně, že to chci. Přechodné známosti mě nezajímaly, určitě jsem nebyl návštěvník veřejných záchodků a saun, tak jak to bývá popisováno. Já to nijak nekritizuju, ale pro mě to nebylo. Věděl jsem, že to nechci. Bylo to traumatizující, protože jsem věděl, co nechci, věděl jsem, co chci, a nevěděl jsem, jak toho dosáhnout. Protože žádná jiná možnost k seznámení nebyla. Jediná možnost k seznámení byla na těch veřejných místech, kterou jsem nechtěl, a žádnou jinou jsem neviděl. [...] [V pražských podnicích pro homosexuály] byly páry nebo lovci nočních motýlků, takže toho partnera jsem tam taky nenašel.“

Podle narátorů toužila po dlouhodobém vztahu většina tehdejších homosexuálů. Vzhledem k nepříznivé situaci se museli spokojit s náhodnými známostmi.

Stanislav: „Já si myslím, že o vztah usilovala většina, a protože se to nedařilo, tak se přesouvala do té skupiny náhodných dobrodružství a ti, co hledali vztah a nic jiného, bych viděl tak 25 %.“

Jan: „Samozřejmě tam [do homosexuálních podniků] chodili lidi, kteří chtěli někoho na jednu noc. Nebyli všichni svatí, ale všichni toužíme mít někoho napořád a neměnit partnera. [...] Víc než 80 % lidí chtělo vztah trvalejší, aby nemuselo furt hledat. Tenkrát to hledání bylo komplikovanější, dnes vlezeš do nějaký aplikace a někoho si tam splešiš.“

Přesto se většina narátorů shodne na tom, že dlouhodobé partnerství homosexuálních mužů nebylo naprostou výjimkou. Najít stálého partnera bylo poměrně obtížné, nikoli však nemožné. Všichni narátoři znali ve svém okolí více dlouhodobých párů.

¹³⁴ SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 293, 313–315.

Jan: „Já jsem znal hodně párů. V Praze v mém okolí bylo určitě pět až šest párů, co spolu bydlely. [...] Bylo hodně partnerů hlavně v Praze. V Budějovicích asi dva páry, co jsem znal. Ty byly spolu taky dlouho, i lesbičky. V Praze to bylo jednodušší. Ve velkých městech se člověk ztratí v davu, není to tak vidět. V Praze jo, tam bylo hodně lidí spolu dlouho. I když ne tak otevřeně – já jsem gay, víc zaretušovaný, moc se o tom nemluvilo.“

Stanislav naproti tomu uvádí, že dlouhodobé vztahy nebyly mezi pražskými homosexuály časté.

Stanislav: „Řekl bych, že jsme byli spíše výjimka. Nebyli jsme jediný pár, který jsem znal, to ne, ale pořád bych nás zařadil do kategorie výjimka.“

Honza vzpomíná, že mnoho jeho homosexuálních přátel navázalo dlouhodobé vztahy až v 90. letech. Nepřisuzuje to společenským změnám, ale vyššímu věku a změně v osobních prioritách.

Honza: „Já myslím, že v 80. letech v Praze nic mimořádného nebylo – ty dlouhodobé vztahy. Ta společnost mnohdy byla dokonce tolerantnější než v téhle době. Myslím, že se to od revoluce paradoxně zhoršuje.“

Navázání dlouhodobého vztahu nebránila pouze nedůstojná místa seznamování a nucená promiskuita pramenící ze stigmatizace homosexuality. Překážkou byla zřejmě i nedostupnost bydlení. Mnoho dospělých homosexuálů muselo bydlet u svých rodičů, a přestože si našli přátele, nemohli s ním založit společnou domácnost. Jako svobodní a bezdětní zpravidla nedostali dekret na byt, oddělené bydlení mělo na trvalost vztahů negativní vliv.

Pavel: „Kdo sehnal byt, tak to měl výrazně jednodušší. Jinak jste se museli jen navštěvovat, to ale dlouhodobě nebylo ideální. Každý chce po čase žít spolu, a když žil jeden na ubytovně a druhý u rodičů, tak se to časem rozpadlo. Ale když už jsi ten byt měl, snažil ses najít si partnera na celý život.“

Právě nedostatek bytů byl zároveň vhodným způsobem, jak mohli partneři na veřejnosti zdůvodnit své soužití, aniž by prozradili milostný charakter svého vztahu.

Jiří: „Tady žijou dva kamarádi, chovají se normálně, no tak to nikoho nenapadlo. Protože o byty byla nouze, lidi žili po bytech různě. Byli rádi, že mají kde složit hlavu, vůbec nemuseli být gayové.“

Homosexuální muži tedy čelili v období socialismu mnoha překážkám při navazování dlouhodobých vztahů – od potenciální ztráty společenského postavení až po chybějící možnost soužití ve společné domácnosti. Ačkoli to nebylo snadné, naši narátoři navázali své

dlouhodobé vztahy na holandách a v jejich blízkosti, v homosexuálních podnikcích či přes známé. Do jaké míry ovlivnily zmíněné obtíže jejich partnerský život?

3.4 Sehnání bytu

V období socialismu byl zájemce o byt zapsán do pořadníku a poté čekal na přidělení příslušného dekretu. Výhodu měly především rodiny s dětmi žijící u prarodičů. Homosexuálové, tedy svobodní a bezdětní, byli v tomto smyslu znevýhodnění. Někteří mladíci tak navazovali vztah se staršími muži, kteří měli v pronájmu vlastní byt – proto, aby se mohli odstěhovat od rodičů a bydlet ve velkoměstě.

Honza: „To byla jedna z cest, jak ten byt získat, třeba že se mladší kluci stěhovali ke starším chlapům a měli bydlení. Ale osobně tuto zkušenost nemám a konkrétně si nevybavuju, že bych jako mladej k někomu takhle chodil.“

Určitá část homosexuálů se k bytu údajně dostala neoficiální cestou, jiní díky svému zaměstnání. Získání bytu bylo přitom základním předpokladem pro soužití s partnerem. Sestěhování tedy často předcházela složitá cesta.

Honza: „Po vojně jsem se vrátil do práce a bydlel jsem na podnikový ubytovně, která byla dobrá. [...] Pak se mi podařilo získat dekret na dekretovanou ubytovnu, tehdy to bylo s byty složitý, nešlo ho koupit a ani na to nebyly peníze, i když vše bylo levnější. Dekret jsem získal ze známosti, nikoliv podvodem. Dělal jsem ve velkém obchodním domě, zboží bylo nedostatkové, chodili tam ti správní lidé a díky tomu jsem získal dekret na jednopokojový byt. Ale s tím dekretem už stačilo pracovat, ten jsem vyměnil za garsonku, to bylo legální, samozřejmě jsem dotyčné osobě musel dát odstupné, což se v té době pohybovalo okolo dvou, tří měsíční platů. Takže do tří, čtyř let jsem měl vlastní garsonku v Karlíně. To už nebyl podnájem a tam jsem začal žít.“

Ugo se seznámil se svým partnerem v době studií na Vysoké škole ekonomické v Praze. Jeho partner zde pracoval jako odborný asistent, v posledním ročníku se jim podařilo získat společný pokoj na koleji. Po Ugově promoci v roce 1981 zažádal jeho partner o byt a díky dlouhodobé akademické práci získal pokoj ve sdíleném bytě. Pouze díky náhodě se zde mohli s Ugem brzy sestěhovat.

Ugo: „Tak mu přidělila Praha 3 bytáček, jednu místnost v bytě čtvrté kategorie. Já nevím, jestli víte, co je to byt čtvrté kategorie. To je společná předsíň, společný záchod, studená voda a Petry kamna. Tak jsme dostali 35 metrů, teda on dostal, [byt] mu přidělili na společné předsíni v Bořivojově ulici, pod hotelem Flora – tam začíná, spíš jako blíž k Jiřáku. A měli jsme dvě sousedky, takové jako důchodkyně, ta jedna si mě přihlásila k sobě, že bych to

dostal po ní, kdyby zemřela. Paní zemřela, já jsem dostal tu místnost na tý společný předsíni a shodou okolností do půl roku umřela i další sousedka, takže jsme měli na dvě jména 100 metrů čtverečních bytu. Takže jsme to nějak zrekonstruovali a začali jsme bydlet spolu.“

Stanislav se přistěhoval ke svému partnerovi, který dostal byt díky svému postavení a známostem – pracoval totiž na ministerstvu dopravy.

Stanislav: „On dostal družstevní byt. My jsme každý bydleli v podnájmu, my jsme občas spali u něj, občas u mě. Pak dostal družstevní byt a řekl – hele neblbni, přece nebudeš platit podnájem, když já tady mám byt. Dostal jsem 2+kk, tak se ke mně nastěhuj. Nicméně jsme to v baráku lehce maskovali tím, že on požádal družstvo o souhlas s podnájmem, který získal, takže já jsem tam byl oficiálně podnajíme. To bylo krytí před tou veřejností, ale aspoň zdánlivě, protože myslím si, že to v tom vchodě lidi tušili, že nejsme jen nájemník a podnajíme.“

Jan, který je původem z Českého Krumlova, se po pár letech v Praze přestěhoval do Českých Budějovic právě proto, že si zde v roce 1983 zvládl najít byt. V rodném městě se mu to totiž nepodařilo. Janův partner bydlel v Praze, brzy se ovšem přestěhoval za ním do Českých Budějovic. Chtěl změnit prostředí a Jan měl v pronájmu samostatný byt, což prý nebylo v Praze tak obvyklé.

Jan: „A tak jsem dostudoval, zůstal jsem v Praze nějaký rok a tam jsem měl partnera a pak jsem se vrátil do Českých Budějovic, kde jsem si sehnal byt, tenkrát přes kamarádku přes – nevím, jak se to tenkrát jmenovalo – státní bytový úřad. [...] Já jsem měl svůj byt, měl jsem všechno svoje. On bydlel se mnou, taky jsem měl kontakty do zahraničí, měl jsem třeba lepší televizi. Měl se mnou život jednodušší než v Praze.“

Pavel vyrůstal v Mostě. Jeho babička zde měla družstevní byt. Přihlásila si Pavla k sobě, po její smrti tedy přešel byt na něj.

Pavel: „Původně jsem chtěl jít do Prahy, kde byla přece jen větší anonymita a možnosti. Ale takovej byt bych tam sehnal jen těžko. Tak jsem zůstal v Mostě a našel si přítele z Ústí. A asi od roku 82 jsme pak bydleli společně.“

System přidělování státních bytů jednoznačně znevýhodňoval homosexuální partnery a zřejmě snižoval četnost párů, které žily ve společné domácnosti. Získání bytu zpravidla předpokládalo konexe, společenské postavení či šťastnou náhodu. Některým párům se možná nepodařilo společné bydlení nalézt.

3.5 Mezi represí a tolerancí

Dekriminalizace homosexuálních styků již v roce 1961 byla s ohledem na život a postavení československých homosexuálů významným mezníkem.¹³⁵ Za stejnopohlavní styk mezi dospělými muži již nehrozilo trestní stíhání, trestněprávní změny však nebyly nutně doprovázeny změnou v postojích společnosti a státních orgánů. Všichni narátoři vzpomínají na hrozící nepříjemnosti ze strany Veřejné bezpečnosti, ačkoli ne v souvislosti se svým dlouhodobým vztahem. Bezpečnostní složky vedly seznamy homosexuálů a shromažďovaly o nich informace, které mohly v případě potřeby zneužít.

Honza: „Co bylo jistý, že toho využívala Státní bezpečnost k vydírání, to se vědělo. Ale osobní zkušenost s tím nemám. Ale mluvilo se o tom v podniku Petra Voka v ulici Na Bělidle. [...] Tam bylo zrcadlo a říkalo se, že za tím zrcadlem je kamera a všechny ty lidi tam natáčí nebo fotí. Tomu zrcadlu se nedalo vyhnout, říkalo se, že bezpečnost tam má kameru, takže všichni, co tam jdou, jsou natáčeni, samozřejmě že se zjišťuje jejich totožnost, že měli přesnou evidenci, kdo tam chodí v partách, kdo s kým přišel. [...] Nikdy jsem u žádného výsledku nebyl, nikdy jsem se nenamočil do žádného zátahu, vím, že se občas dělaly šťáry. Prostě kontrolovali občanky, ale to znám z doslechu.“

Na policejní razie vzpomíná i Ugo. Pracovníci homosexuálních podniků podle něj přímo spolupracovali s bezpečnostními orgány.

Ugo: „No říkám, občas byly šťáry, že přišli do těch podniků, kam se chodilo, tak legitimovali nebo zapisovali, takže se vědělo asi o všech, kdo do těch podniků chodí. Navíc v těch podnikcích půlka personálu byla v tajných službách a donašeči určitě, ale s tím se muselo počítat, no.“

Policejní razie ovšem mohla mít i horší následky. Pokud měla Veřejná bezpečnost dostatečnou záminku, odvezla prý homosexuálního muže na stanici.

Jan: „Tenkrát v tom Téčku – to byl můj druhý domov v Praze, tam jsme chodili po práci, dali si jedno pivo nebo víno. Ten Ivan, co byl u brány, nám řekl: *ted' můžete jít*, protože ta policie právě odjela. Protože když jsi byl trochu nalitej nebo jsi něco řekl, tak tě strčili do báně. [...] Prostě to nebylo jednoduchý někam jít a někde se ukázat spolu, že jo, to bylo nemyslitelný držet se za ruku a jít po městě, to by nás asi policajti sebrali na prvním rohu.“

Jan se skutečně dostal do problémů s bezpečnostními orgány a byla mu nařízena dvouměsíční ústavní léčba homosexuality. Podle vlastních slov si z toho ale „nikdy velkou hlavu nedělal“. Ugo vzpomíná na návštěvy bezpečnosti, když již bydlel s přítelem.

¹³⁵ SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*, s. 287.

Ugo: „Tam [na vojně] to tajný určitě věděli, protože se nám stalo dvakrát, v Praze, že k nám přišla policie a ptali se mě: „Kde jste byli tehdy a tehdy v tolik a tolik hodin?“ Protože někoho zabili, takže dvakrát jsme měli takový jako policejní klepání na dveře. Tím pádem jsem věděl, že jsem v análech, takže tomu neuteču, takže jako režim mě má zapsanýho. Tak i na té vojně si myslím, že to kontráši věděli.“

Obecně však vzpomínají narátoři na 80. léta jako na období relativní tolerance a klidu. Převážně se shodnou na tom, že komunistický režim homosexuály systematicky nepronásledoval a umožňoval jim žít spokojený život, byť za určitých omezení.

Jiří: „Hlavně v Praze to bylo jednodušší. Nesmělo se provokovat, nesměl být exhibicionista se svou orientací, ale pokud to bylo na lidské úrovni, tak jsem nezažil žádný velký průšvih. Nebo že by se na nás obraceli přes právní oddělení. Ale tím nechci říct, že to nebylo. Měli jsme jednoho hlavního nepřítele – katolickou církev. Hlavně na Moravě, to teda bylo. Tam chodila celá ves do kostela. Proto ti kluci utíkali do Prahy nebo do jiných velkých měst. Brno, Ostrava, Plzeň. [...] Komunistická strana jenom varovala, ale vezmi si, že v roce 61 jsme byli čtvrtou zemí na světě, kde byla zrušena trestnost. Oni jenom chtěli mít přehled. Ale jak jsem pak zjistil, tolik mezi nima – papalášů – bylo našich.“

Homosexuální partnerství byla rovněž společností do velké míry tolerována. Zvláště pokud si muži nedávali veřejně najevo milostnou náklonnost. To potvrzuje i Honza, který se do Prahy přistěhoval v roce 1976.

Honza: „[Homosexuální] páry by se našly, určitě jich tam bylo víc. Ale bylo to u všech bez problémů. Jestli čekáte, že po nás šla bezpečnost, policie nebo že nás legitimovali, to se možná týkalo možná těch 70. let, v normalizaci, ale potom když jsem byl v Praze, tak jsem nic mimořádného, negativního nezažil.“

Někteří narátoři o svém vztahu otevřeně mluvili a nevzpomínají si na žádné nepříjemnosti, odsouzení ze strany okolí ani diskriminaci.

Jan: „Ale nikdy nebyly problémy, že někdo žil s někým v jedné domácnosti, aspoň v mém případě – nevím jak ostatní... Já myslím, že to bylo tím, že jsem se nikdy neschoval s tím, kdo jsem, jaký jsem.“

V období socialismu se o homosexuálních vztazích na veřejnosti příliš nemluvalo. Kdo však nebyl na společensky exponované pozici – ať už jako funkcionář či naopak odpůrce režimu, nemusel se kvůli svému homosexuálnímu vztahu tolik nepříjemností obávat. Soužití homosexuálního páru ve společné domácnosti zřejmě nepředstavovalo z hlediska postoje společnosti a státu zásadní problém.

Ugo: „Takže ten komunismus – neříkám že byl ideální, ale já bych ho tak drasticky neviděl, jako to viděj jiný, protože se to trochu nafukuje, některé věci byly lepší a některé věci jsou lepší teď. Ale jednoznačně říct, že to bylo špatný, tak to bych neřekl... [...] Jako nesvoboda, to jsem věděl, protože jsem měl po kariéře v opeře, protože jsem byl asi někde vedenej na nějakých spisech tajný služby, takže bych asi nebyl prokrádrovanej na nějaký vedoucí pozice, ale když se s tím člověk naučil žít, že teda nebude šéfem, protože kdo byl šéfem, ten se musel schovávat, a já jsem se schovávat nechtěl, tak jako to byla moje volba a pro mě ten život byl příjemnej.“

Je zajímavé, že podle Honzy byla tehdejší společnost 80. let dokonce tolerantnější než dnes. Stejně jako většina ostatních narátorů doplňuje, že situace v malých městech byla pro homosexuály méně příznivá než v Praze. Sexuologický výzkum přináší zjištění, že sexuální orientace do určité míry ovlivňuje i výběr místa bydliště. Homosexuálové tak upřednostňují velkoměsta před venkovem.¹³⁶ Tato skutečnost odpovídá i výpovědím narátorů.

Honza: „Spousta lidí věděla, že spolu žijí chlapi, nemluvalo se o tom, ale sousedský vztahy byly dobré, hlavně v Praze žádné problémy nebyly. Horší to bylo na malých městech, tam to nikdo nevykřikoval, ale ani v Praze to nikdo nevykřikoval.“

Soužití homosexuálních mužů tedy nebylo nijak zvlášť perzekuováno, jako spíš tabuizováno. Mnoho homosexuálních mužů patrně žilo ve společných domácnostech, a to v různých městech Československa. Jejich okolí, tedy sousedé, kolegové a známí o tom často věděli a dost možná s tím neměli problém. Člověk se ovšem musel naučit oddělit soukromý život od veřejného, aby předešel nepříjemným situacím. Projevy náklonnosti mezi homosexuálními partnery byly na veřejnosti považovány za nepřipustné.

Pavel: „Dneska je v tomhle jiná doba. Tehdy nebylo možný, abychom šli s přítelem třeba po ulici za ruku, abych mu dal mezi lidma pusku. A jak jsme nemohli, tak mě to trápilo. Nejvíce mi chybělo, že když jsme byli ve společnosti, tak jsme dělali, že jsme jen kamarádi. A nemohli být spolu veřejně jako partneři. Ale jinak vůči nám nikdy nebyly negativní reakce, lidi, co nás znali, tak to samozřejmě věděli a spoustu lidí v okolí to určitě tušilo. I v Mostě i v Praze žilo víc párů a nikdy jsem neslyšel, že by to byl problém.“

Míra tolerance se ovšem v tomto ohledu dodnes příliš nezvýšila – alespoň podle výzkumů. V současnosti se 67 % homosexuálů domnívá, že od nich okolí očekává, že nebudou svou orientaci veřejně projevovat. Homosexuální vztahy jsou tak zřejmě tabuizované dodnes, pravděpodobně jen s menší intenzitou.

¹³⁶ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 42.

3.6 Sousedé a kolegové

Všichni narátoři se vyjadřovali zvláště ke vztahům se sousedy a kolegy. Obecně asi platí, že na jedné straně je před spolupracovníky poměrně snadné o vztahu prostě nemluvit, na druhé straně s nimi člověk tráví zpravidla více času než s jinými osobami a lze od nich tedy oprávněně očekávat osobní otázky. Před ostatními nájemníky v domě bylo téměř nemožné udržet partnerský vztah v tajnosti, sousedské vztahy byly i v Praze dříve patrně intenzivnější než dnes a neposkytovaly mnoho prostoru pro anonymitu. Všichni narátoři tak uvádí, že sousedé o jejich vztahu nejspíše věděli. Například Jan vzpomíná na soudržnost mezi sousedy v Českých Budějovicích, kde bydlel se svým partnerem.

Jan: „Já jsem se se sousedy stýkal. Teď už to soužití taky není takový. Dřív sousedé hlídali, jestli tam nejde někdo, kdo tam nepatří. Měli jsme dvě patra a dole hlavní dveře, které se musely otvírat na ten domácí telefon, a v podstatě jsme si ten barák hlídali. Nikdy jsem s nikým neměl problém. [...] Ani se sousedama, ani v Praze, ani v Budějovicích. Věděli to, s některýma se kamarádím dodnes, píšeme si. Strašně záleží na tom, jak si člověk ten život sám zařídí. Čím víc se budeš skrývat, tak to bude horší.“

Více narátorů udržovalo se sousedy vysloveně přátelské vztahy. Pavel, který sdílel domácnost se svým přítelem v Mostě, vzpomíná, že se s některými sousedy často navštěvovali.

Pavel: „Měli jsme na chodbě staršího souseda. Po čase jsme se skamarádili, chodil k nám často na návštěvu. A bylo mu jasné, že jsme pár. Nikdy jsme o tom otevřeně nemluvili, ale bral nás tak. A s druhou sousedkou jsme si zas vypomáhali, když někomu třeba došly vajíčka, tak zaklepal a příště to zas vrátil v něčem jiným. Myslím, že nás sousedi měli rádi.“

Žádný z narátorů nezažil ze strany sousedů projevy nepřátelství či odmítnutí. Tolerantní postoje sousedů byly ovšem podmíněny tím, že si partneři neprojevovali náklonnost a nevystupovali veřejně jako pár.

Ugo: „Já si myslím, že když člověk neprovokoval svým chováním, když na první pohled se nepředváděl, tak si myslím, že když se necháte poznat takovýho, jako jakej jste, jako člověk bez sexuálního zaměření, a poznají vás, že jste rovněj, že nejste podrazák a tak dále, a berou vás a pak se dozví nebo si domyslí, že jste jiné orientace, tak se ta zpráva překoná snadno. A lidi vás berou.“

Stanislav a jeho partner se před sousedy prezentovali jako nájemník a podnájemník. Přesto se domnívá, že část sousedů o jejich vztahu věděla. Jelikož byli spořádaní nájemníci a plnili si své povinnosti, tak jim sousedé nevěnovali pozornost. Podobnou zkušenost měl i Honza.

Honza: „V baráku to samozřejmě všichni věděli, tam se to utajit nedalo. Ale věděli, že jsem tichej, slušnej kluk. [...] Když jsme spolu začali žít, tak [tam] večírky utichly. Ale i předtím jsem se snažil, aby to skončilo do půlnoci. Znali mě, že jsem slušně vychovanej, že se mnou nejsou žádný problémy. Když se pak nastěhoval můj přítel, nikdo se na nic neptal, protože to bylo všem jasný.“

V zaměstnání byla situace mnohdy obtížnější. Nešlo zde totiž pouze o obavy z negativní reakce kolegů a vyloučení z pracovního kolektivu. Roli zde často hrál i potenciální dopad homosexuálního vztahu na celý pracovní život, v krajním případě i strach ze ztráty zaměstnání. Coming out na pracovišti byl spojen s rizikem ztráty prestiže a sociálního postavení. Někteří narátoři se svým homosexuálním vztahem před kolegy přesto netajili. Důležitou roli hrál v této souvislosti pravděpodobně postoj k vlastní homosexualitě, individuální zkušenosti s prvním vnějším coming outem¹³⁷ a celková otevřenost ohledně osobního života. Výpovědi narátorů ovšem dokazují, že se situace do velké míry lišila v závislosti na zaměstnání. Jiří, který pracoval jako herec, popisuje prostředí divadla jako velmi otevřené a tolerantní. Oproti jiným profesím měl prý v tomto výhodu a nemusel svou homosexualitu tajit. Přesto ji veřejně neprojevoval. Na rozdíl od heterosexuálních kolegů si nemohl dovolit žádné pochybení.

Jiří: „U divadla buď umíš, nebo neumíš. Neprovokuj, nedělej veřejně ostudu, ale žij si, jak chceš. V těch divadlech to všichni o sobě věděli a nikdo nikoho neudával. Jen si museli dávat pozor, aby neudělali nějakou chybu. Takže těch dvojic jsem měl okolo sebe mnoho. Ale v normálním, civilním životě tomu tak nebylo.“

Nejen v uměleckých kruzích převládal tolerantní přístup. Ugo pracoval jako provozní ve vyhlášeném pražském hotelu. Kolegové, se kterými se spřátelil, o jeho vztahu s přítelem věděli. Kromě něj zde prý pracovalo poměrně mnoho homosexuálů a nikdy se nesetkal s šikanou. Prý šlo o jakýsi *ostrov svobody v socialismu* a vládla zde otevřená atmosféra.

Ugo: „Pracovně bych řekl, že jsem se tam poznal s dalšíma gayema, a neříkám, že to bylo jako úplně – občas si do mě někdo rejpnul, ale nebylo to [tak zlý]... jednak tam byli zvyklí, že ti číšníci, tam bylo docela velký procento [gayů], takže lidi byli teoreticky zvyklí. [...] Jako holky třeba v účtárně to věděly, protože třeba byly u mě doma. Někdo to věděl, někdo to nevěděl. S kým jsem se bavil jako kamarád z pracoviště, jako s kolegama, tak s tím nebyly

¹³⁷ Při *vnějším coming outu* sděluje homosexuál svou orientaci jinému člověku. *Vnitřní coming out* je naproti tomu dlouhodobý proces rozpoznání vlastní sexuality a sebezpřijetí. Více o jednotlivých fázích coming outu například STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*, s. 16–17.

problémy. Ale museli jsme se vybrat jako kamarádi, že si sedíme povahově, než že bych to tam vyprávěl prostě do mikrofonu.“

Kvůli homosexuálnímu vztahu s partnerem se ovšem musel vzdát větších kariérních ambicí. Věděl, že „nebude nikdy ředitelem ničeho, že nikdy nebude mít nějakou snovou kariéru“. V zásadě pozitivní zkušenost s coming outem na pracovišti má i Jan, který stejně jako Ugo pracoval v pohostinství. Jan o své orientaci mluvil celý život, a to již od svých dvanácti let, kdy si našel prvního přítele a řekl o něm své rodině. Na pracovišti se nikdy svým partnerem netajil, všichni kolegové to nakonec přijali.

Jan: „Když se mě někdo zeptal, jestli jsem gay, tak jsem se tím nikdy netajil, a když byl někdy někdo sprostěj, tak jsem řekl: *Když si myslíš, že jsem gay, tak jsi se mnou asi chrápal, když to víš tak na sto procent, když jsi se mnou v pelechu nebyl, tak to asi na sto procent vědět nemůžeš.* A tím jsem mu v podstatě zavřel pusu a já jsem nikdy v životě problém neměl.“

Honza byl naproti tomu v obtížnější situaci. Své homosexuální vztahy dlouhou dobu před svými kolegy němi úzkostlivě tajil. Po mnoha letech se mu přiznaly, že jeho orientaci vytušily bezprostředně po jeho nástupu. Jeho obavy před negativními následky se tedy nenaplnily.

Honza: „Ale já si myslel, že to není dobrý, v té době, byl jsem dost opatrný. Ne přímo vystrašený, ale nedůvěřivý k lidem. Nebudu se nikomu svěřovat, neznám je, můžou to použít proti mně. Tak jsem se snažil to bagatelizovat – když přišla nějaká řeč nebo vtípky, tak jsem se tomu taky pochechtával, ale neřekl jsem k tomu nikdy nic. Ale je pravda, že i když to všichni věděli, jak přiznali, tak nikdy nepadaly nářky nebo urážky. V rámci té první práce jsem nikdy neměl problém.“

V jiných zaměstnáních byl heteronormativní tlak podstatně silnější. Stanislav vyučoval marxistickou filosofii na Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ se sídlem v Praze. Jelikož zastával takzvané nomenklaturační místo, musel odpovídat požadavkům socialistické morálky. V případě, že by se městský výbor KSČ o jeho homosexuálním vztahu dověděl, byl by prý na minutu propuštěn. Na takto exponované pozici tedy byla homosexualita zřejmě pro režim nepřijatelná. Otázky kolegyní na jeho osobní život uváděly Stanislava do nepříjemných situací. Byl pak příjemně překvapen reakcí kolegyně, které o svém vztahu s partnerem nakonec řekl.

Stanislav: „Nepříjemné na tom bylo, že jsem musel odpovídat vyhýbavě. Takže – *nenášel jsem tu pravou nebo času dost.* Ale bylo to pro mě docela stresující, protože jsem měl jednu

kolegyni, která se mě přímo zeptala, jestli jsem na kluky. Já jsem tehdy byl v nějakém pomatení smyslů, prostě jsem řekl: *Jsem*. Ona se zeptala: *Máš někoho?* Já jsem řekl: *Mám*. Rozhodně to nešířila, nerozneslo se to, ona se se mnou bavila, zeptala se: *Kluci, kde jste byli o víkend?* Brala to jako normální věc. Překvapilo mě, že to nerozšířila nikam dál.“

Stanislavův partner rovněž pracoval na společensky exponované pozici na ministerstvu dopravy. Nemusel se však odhalení homosexuálního vztahu tolik obávat. Na ministerstvu byla údajně početná komunita homosexuálů, která by mu v případě nouze pomohla. Různorodé zkušenosti narátorů ilustrují nejednotnost tehdejšího přístupu k homosexualitě. Zatímco někteří o svém partnerovi mohli otevřeně hovořit, pro jiné by to nejspíše vedlo ke ztrátě zaměstnání.

3.7 Partner a rodina

Pro většinu homosexuálů je s ohledem na úspěšný coming out a spokojený partnerský život důležitá reakce rodiny. Pokud rodiče homosexualitu svého syna akceptují a v coming outu jej podpoří, umožní tím jeho sebepřijetí, a tedy i schopnost navazovat zdravé partnerské vztahy.¹³⁸ Obecný postoj rodičů k homosexualitě se pak odráží i v jejich vztahu k synovu partnerovi. Kvůli nedostatečné informovanosti měla však řada rodičů vůči homosexuálním vztahům silné předsudky. Ne všichni narátoři tedy rodičům o svém vztahu řekli.

Honza: „Já jsem to matce v podstatě neřekl, ona pak umřela a mě to dost mrzelo, že jsme se o tom nebavili, ale kdo ví, jestli by to pochopila. Ne že by mě odvrhla, ale že by byla zmatená, protože se s tím taky nesetkala. Nikdy jsme o tom nemluvili ani u cizích případů, nikdy o tom nepadlo slovo. Ta doba tehdy byla jiná. Nebyly o tom filmy, žádný knihy, časopisy...za komunistů a pak dlouho ne. Tak jsem si říkal, že možná bylo dobře, že jsem ji tím nezatěžoval, že by mohla mít nějaké výčitky, že mě špatně vychovala. Nebo že se mi bude špatně vést, jak jsou matky starostlivé. Tak možná bylo lepší, že odešla s tím, že jsem sice odešel z domova, ale že se mi vede dobře. Ale později, to musím přiznat, v rámci [ostatních členů] své rodiny jsem to neudělal klasicky... jako *pojd'te, já vám chci něco říct*. Když jsme spolu začali žít, tak jsem začal mluvit o svém příteli, že jsme byli na výletě, v divadle. Kupodivu, když jsem o něm mluvil opakovaně, tak pochopili a nevyptávali se dál.“

Honzův partner pochází z Polska. Bydleli spolu již mnoho let, než se partner odvážil představit Honzu své matce. Předtím se musel Honza při návštěvách matky z bytu vždy

¹³⁸ BRZEK, Antonín a Jaroslava PONĎELÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*, s. 70–72.

dočasně vystěhovat. Po několika letech mu však došla trpělivost a přiměl partnera ke coming outu. Dnes jsou spolu již 35 let, i přesto jsou vztahy s matkou partnera stále trochu napjaté.

Ugova matka se o synově homosexualitě dozvěděla náhodou, když si bez dovolení přečetla dopis od jeho přítele z Brna. Odmítla o tom se svým synem hovořit.

Ugo: „Já jsem měl kdysi jednoho... říkejme mu milenec. V Brně. A psal mi takový dost otevřený dopisy a moje matka, ta mi hrabala ve věcech a ten dopis si jeden našla a přečetla si ho, to bylo na Vánoce, tak se to dozvěděla, takže brečela a říkala: *To se neříká*. Tak jsme si to neříkali.“

Ugo byl původem z Ostravy, s partnerem bydleli v Praze. Ačkoli bylo pro matku těžké jeho homosexualitu akceptovat, partnera přijala poměrně dobře.

Ugo: „Ten asistent k nám jezdil, byl dokonce s náma i na dovolený. Ono se to v podstatě tiše vědělo. Takže v mé rodině nebyly žádné problémy.“

Partner ho své rodině také představil. Ale jeho rodiče měli k Ugovi spíš negativní postoj.

Ugo: „Jeho matka se mě pořád vyptávala, *jestli má nákou ženskou*, tak to prostě nedávala. A tam jsem cejtil z té jeho strany rodičů, že je to takový chladný a takový jako méně... že mě asi moc rádi nemají nebo že by mě radši neviděli.“

Stanislav úzkostlivě tajil svou orientaci na pracovišti, rodině však o své homosexualitě řekl již v době studia na vysoké škole. Matka tuto zprávu přijala bezprostředně dobře, otcí to nějakou dobu trvalo, ale nakonec Stanislava oba rodiče podpořili. Svého přítele jim představil.

Stanislav: „My jsme jezdili k nám na víkendy, naše rodina o tom věděla, brala ho normálně jako mého partnera, v tomhle problém nebyl. [...] Nejvíc, kdo nám v naší rodině fandil, byla moje prateta, která byla kupodivu rok narození 1903, byla to tedy velmi stará paní a ta prostě jednoho dne prohlásila, ona byla z Hodonína: *Staničku, tebe holky nijak nezajímají, tak kdybys někoho měl, tož dojeďte*. Takže my jsme jezdili k člověku, od kterého bych to vzhledem k věku čekal nejméně a který nás přijal s otevřenou náručí. Takže běžně jsme tam jezdili třeba na dovolenou.“

Partnerova rodina naproti tomu o Stanislavovi nevěděla. Byla totiž silně věřící, homosexuální vztah byl pro ni nepřipustný.

Stanislav: „Problém byl s jeho rodinou, protože ta o tom nevěděla. Ta byla silně katolická. Takže to bylo tak, že když chtěl někdo z jeho rodiny přijet do Prahy a pochopitelně chtěl spát u něj, tak já si musel sbalit věci a strčit je někam hluboko do skříní a jít spát k nějakému

kámošovi, protože jsem v tom bytě nemohl být. Že bych jel k jeho rodičům, viděl jeho rodiče nebo příbuzné, to neexistovalo.“

Velmi pozitivní postoj zaujala v tomto smyslu rodina Jana. O své orientaci řekl rodičům již ve svých dvanácti letech, kdy měl svůj první vztah. Tolerantní postoj připisuje skutečnosti, že rodina pochází částečně z Rakouska.

Jan: „Před tím už jsem měl samozřejmě nějaký partnery, no měl jsem svého přítele asi tři roky ještě ve škole, od dvanácti let. Tam se moje rodina dozvěděla, co se se mnou děje nebo co jsem. V podstatě nebyl vůbec žádný problém, protože jak jsem řekl, jsme napůl Rakušáci a já si myslím, že tím to bylo trochu snazší a rychleji to pochopili, akceptovali a od těch dvanácti let můj život žiju, jak chci, aniž by mi do toho někdo kecal.“

Svého partnera, se kterým sdílel domácnost v Českých Budějovicích, svým rodičům představil. Otec partnera byl naproti tomu zarytý komunista a nejdříve jejich vztah nepřijal. Časem se však situace zlepšila.

Jan: „Moji rodiče znali osobně všechny moje partnery. Já jsem za nimi jezdil s partnery. A k rodičům partnerů jsme jezdili třeba na Vánoce. Nebo jsme se sešli u nás doma a přijely obě dvě rodiny. Ani moje, ani partnerova rodina s tím neměly problémy. Naopak nám pomáhaly, jezdili jsme tam na dovolený.“

Narátoři často poukazují na skutečnost, že mnoho homosexuálních mužů v období socialismu navazovalo převážně krátkodobé vztahy. Část z nich ovšem překonala společenskou stigmatizaci homosexuality a rozhodla se pro dlouhodobé soužití s mužem. I přes nepříznivé společenské podmínky představili svého partnera rodině. Ta většinou homosexuálního partnera časem přijala. Zdá se tedy, že se rodinné vztahy již v období socialismu mohly v některých případech formovat i na základě homosexuálních partnerství. Sexuologický diskurz, který redukoval homosexualitu na sexuální úchylku, tedy neměl univerzální platnost. Dlouhodobé vztahy ukazují nový rozměr homosexuálního života za socialismu a namísto náhodných sexuálních excesů přinášejí obraz rodinné soudržnosti. A to i přesto, že v oficiálních kategoriích rodiny a vztahů nebylo pro homosexualitu místo.

3.8 Komunita a volný čas

Pokud se dosavadní výzkumy věnovaly volnočasovým aktivitám homosexuálů v ČSSR, tak téměř výlučně ve dvojí souvislosti. Na jedné straně popisují sexuální setkávání na pražských holandách, na druhé straně podávají obraz subkulturního života v homosexuálních podnikcích

a rodinných salonech.¹³⁹ Toto zaměření je do velké míry pochopitelné. Při zkoumání života příslušníků marginálních skupin se výzkumník může zaměřit právě na subkulturní specifika, která skupinu odlišují od většinové společnosti, ale i od ostatních menšin. V popředí pak stojí konfliktní vztah mezi minoritní a majoritní kulturou. V těchto intencích je homosexuální život v období socialismu zpravidla zkoumán v protikladu k „normálnímu“ životu většiny. Pro tento přístup je zásadní otázka, jakým způsobem se tehdejší komunita¹⁴⁰ organizovala, aby vytvořila v rámci heteronormativní společnosti prostor pro setkávání homosexuálů a navazování přátelských i mileneckých vztahů. Tento přístup ovšem opomíjí zkušenost s dlouhodobými vztahy. Součástí tehdejší homosexuální komunity byly i stálé páry, které se společenského života účastnily a navazovaly zde přátelské vztahy. Jaké postavení zaujíмали stálí partneři v rámci tohoto společenství?

Jan: „Já když byl v Praze, tak jsme občas chodívali do Rostova, do hotelu Evropa. Tak tam jsme šli na jedno kafe, který tehdy stálo deset korun. Když byl obchodní dům Družba, tak dole se scházela celá pražská gay společnost. Byl to zvláštní bar, tam jsi šel na kafe, tam tě všichni už znali, číšníci věděli, jak se jmenuješ, tvoji přezdívku a věděli všechno. To bylo strašně hezký. To strašně postrádám, protože to už dneska neexistuje. To je můj příklad: můj partner, se kterým jsem byl 4 roky, chodil se mnou, ty lidi ho znali, věděli, že je gay a víc se o tom nikdo nebavil a nediskutoval. Tak to bylo. Tenkrát nebylo tolik [běžné], aby ti někdo partnera přebíral, dodržovala se víc taková etika, která už není. Dnes každé kouká, aby ti ho přebíral, ale tenkrát to bylo takový klidnější, lidi se víc respektovali. Ale bylo to asi tím, že jsme byli víc v nebezpečí, že kdyby se něco semlelo, tak bysme byli v báni.“

Jan s partnerem byli ze strany ostatních homosexuálů respektováni jako pár. Status dlouhodobého vztahu měl v komunitě uznání a zřejmě byl analogicky k tradičnímu heterosexuálnímu vztahu často spojován se vzájemnou výlučností a věrností partnerů ve smyslu monogamie. Navázání stálého vztahu tak mělo znatelný dopad na životní styl narátorů, jejich sociální vztahy i trávení volného času.

Honza: „Měli jsme spoustu známých. I když jsem samozřejmě spoustu kontaktů omezoval nebo možná probral, naopak jsem možná opouštěl dřívější vazby, kde bylo taky hodně mých milenců, když jsem byl single. A že jsem pak už nechtěl v tom stejném životě pokračovat. To nebylo ze dne na den, ale postupně jsme začli hledat nějaký sprátený páry.“

¹³⁹ Srov. např. SCHINDLER, Franz. *Život homosexuálních mužů za socialismu*. C. d.

¹⁴⁰ Na rozdíl od narátorů nepoužívá odborná literatura v souvislosti s obdobím socialismu zpravidla výraz *komunita*, ale *společenství*. První výraz je zde užíván s ohledem na jednotnost textu.

Všichni narátoři se postupem času spřátelili s jinými homosexuálními páry. Trávili spolu volný čas, vzájemně se navštěvovali.

Pavel: „Mezi kamarády jsme měli několik párů. Některý z nich bydlely v Praze. Někdy jsme zašli třeba na diskotéku a taky jsme se navštěvovali doma. Řekl bych, že to bylo stejný, jako když se přátelí heterosexuální páry.“

Ugo se svým partnerem rovněž zvali homosexuální přátele k sobě domů, pořádali „nedělní salony“. S mnoha z nich se spřátelili v Podolí na nudapláži, jelikož 70 % tamních návštěvníků byli údajně homosexuálové. Mezi známými však měli i mnoho heterosexuálů. S partnerem měli bohatý společenský život, jezdili na chatu a hráli divadlo.

Ugo: „Chodili jsme na diskotéku, pochopitelně, ale třeba jsme se taky navštěvovali po bytech a bylo to fajn, bylo strašně srandy. Takže pro mě to byly jedny z nejlepších let, já z toho žádný traumata nemám, naopak bych řekl, že ten život byl příjemnej už tím, že jsme byli mladý a že jsme měli chuť blbnout a dělat si legraci sami ze sebe a měli jsme na to sílu.“

I přes společenskou marginalizaci homosexuálních vztahů měli s partnerem řadu heterosexuálních přátel. Kvůli své orientaci nebyli ve volnočasových aktivitách nijak omezeni. Podobné vzpomínky mají i ostatní narátoři. Jan s partnerem rovněž neviděli ve své homosexualitě žádnou limitaci a volný čas trávili podle svých představ. Ani v zahraničí nikdy neměli problém kvůli tomu, že jsou dva muži.

Jan: „Mě vždy bavilo cestování. Tak jsme hodně cestovali po socialistických zemích. Východní Německo, Bulharsko, Maďarsko. Polsko ani ne. Mně se pořád líbí kultura. Hodně jsme chodili do divadla, do kina, na čtení knih. [...] a byli jsme doma a čuměli jsme na telku. Nebylo toho moc co dělat. Poslouchali jsme muziku. Jeden čas jsem měl jako hobby, že jsem dělal diskotéky, měl jsem doma spoustu desek, a tak jsme hodně poslouchali muziku. Jezdili jsme po hradech a zámcích, asi tak. Taky jsme makali, museli jsme dělat. Nebyli jsme furt doma. Nejvíc času jsme trávili kulturou.“

Kultura byla z hlediska volného času důležitá i pro jiné páry. Víkendy trávil Stanislav se svým partnerem často u svých rodičů. Pokud zůstali v Praze, navštěvovali kulturní akce.

Stanislav: „Když jsme měli společný volno, tak jsme chodili hodně na procházky, my jsme byli oba dva takoví chodci, takže jsme prochodili celou Prahu, chodili jsme na výstavy, do divadla, do kina, hodně kulturně. Vysloveně jsme chodili na dlouhé procházky nebo to kulturní vyžití nebo jsme šli na to pivo.“

Aktivní volný čas a kulturu zmiňuje i Jan a Pavel. S partnery cestovali, chodili do divadla a do kina. Společnost podle nich poskytovala homosexuálním párům srovnatelné možnosti

volnočasových aktivit jako párům heterosexuálním. V tomto kontextu se nesetkali s projevy sociální exkluze. Stejně jako v ostatních oblastech života se však museli zříct veřejných projevů náklonnosti.

Pavel: „Hodně jsme cestovali. Protože jsme neměli děti, tak jsme si mohli víc dovolit. A nikdy nebyl problém, normálně nás ubytovali ve společném pokoji. Samozřejmě jsme nemohli jít někde po pláži za ruku, člověk si musel dávat pozor. Když to srovnám třeba se sestrou, tak ta si tolik užívat nemohla. Měla tři děti krátce za sebou, a tak nemohla pořád někam chodit za kulturou a jezdit na dovolený.“

Na rozdíl od většinové společnosti nebyli homosexuálové často rodiči. Samozřejmě mohli mít dítě například z předešlého manželství, všichni narátoři jsou ovšem bezdětní. Tato skutečnost ovlivnila jejich životní styl. Zatímco rodiče společně tráví velkou část času péčí o dítě, homosexuální pár spojovaly koníčky, zájem o kulturu či cestování. Partneri se mohli plně věnovat svému zaměstnání, aniž by jeden z nich dočasně odešel na rodičovskou dovolenou, ve volnočasových aktivitách nemuseli brát ohled na potřeby potomků. Bezdětnost měla zřejmě větší dopad na podobu volnočasových aktivit než samotná homosexualita, alespoň u mých narátorů. I přesto lze konstatovat, že se homosexuální život v páru v mnoha ohledech nelišil od heterosexuálního. Specifický životní styl spojený především s nočními podniky a volnou láskou, jak bývá popisován v některých publikacích, byl nejspíše typičtější pro nezadané homosexuály než stálé partnery.

3.9 Společné hospodaření a organizace domácnosti

Majetkové vztahy mezi manžely byly v období socialismu předmětem právního institutu bezpodílového spoluvlastnictví manželů. Heterosexuální svazky tak spadaly pod ochranu státu.¹⁴¹ Homosexuálním párům se právního uznání ze strany státu nedostalo, i dlouholetí partneri byli *de iure* cizími lidmi. Na vzájemných majetkových vztazích se tedy museli sami dohodnout. Někteří se rozhodli pro společné jmění, příjmy ani výdaje nerozdělovali. Ugo se svým partnerem hospodařili prý podobně jako manželé.

Ugo: „Měli jsme všechno společný, společnou kasu. [...] Jako *máš – nemáš – kup to*. To jsme měli vždycky společný.“

¹⁴¹ ŠEŠINA, Martin. Společné jmění manželů, a co s ním? *Notářská komora České republiky* [online]. 27.10.2017 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: https://www.nkr.cz/casopis-ad-notam/detail/39_615-spolecne-jmeni-manzelu-a-co-s-nim

I Stanislav měl se svým partnerem společný majetek. Všechny výdaje hradili z jednoho účtu.

Stanislav: „Peníze jsme měli společné, měli jsme jeden účet v České spořitelně, tam nám chodily výplaty, z toho jsme žili, platili byt a společně všechno platili.“

Stejným způsobem řešil finance i Pavel se svým partnerem. Podle Honzy to bylo běžné, majetek striktně rozděloval jen málokdo. On se však rozhodl výdaje dělit vždy napůl. Pečlivě si zaznamenával všechny výdaje a na konci měsíce se s partnerem finančně vyrovnali.

Honza: „Já jsem na tom trval, on zpočátku protestoval, ale pak si na to zvyknul, protože to bylo přehlednější, kdo co nakoupil, kdo co vydá. A potom jsme to vyrovnávali, on mi potom přispíval na vedení domácnosti. [...] To v té době dělal málokdo. Abych tak řekl, taková ta pečlivost, protože viděl, že to s ním myslím vážně a že chci, aby se na té domácnosti podílel, tak to přispívalo k tomu, že ten vztah vydržel. I když to na první pohled působilo jako nepříjemný nebo puntičkářský, naopak to vneslo pořádek mezi nás, že jsme věděli, na čem jsme.“

Podobně dělil vše napůl i Jan. Kromě financí museli partneři vyřešit i otázku, jakým způsobem si zorganizují domácnost a péči o ni. Byty narátorů se velikostí velmi lišily. Zatímco Honza bydlel se svým partnerem v garsonce a úklid tak nebyl časově náročný, Ugo sdílel s partnerem byt o rozloze 100 m². Zajímavé je, že všechny byty byly dispozičně přizpůsobeny partnerskému životu – narátoři spali se svými partnery na manželské posteli v ložnici. Před návštěvami tedy nešlo skrývat milostnou povahu vztahu.

Stanislav: „No do bytu přišli, a my jsme dveře od ložnice zavírali, ale když někdo přišel a šel si sednout do obývacího pokoje, když je člověk pozval, tak musel pochopit, když znal dispozice bytu, že nejsem podnájemník, protože v tom obývacím pokoji, tak jak byl řešený, bylo jasné, že v něm nikdo nespí.“

V heterosexuálním soužití souvisí dělba domácích prací často s genderovými stereotypy. Zatímco žena převezme úklid, vaření a péči o děti, muž zajišťuje například potřebné opravy.¹⁴² Homosexuální partneři si nemohli rozdělit povinnosti na základě odlišného genderu, roli tak hrály například osobní preference či schopnosti.

Stanislav: „Domácí práce jsme měli rozdělené. Přítel vařil, já vařím mizerně. Já jsem pral a žehlil, prý taky mizerně. A úklid byl společný. Ale základní rozdělení domácích prací bylo asi takovéhle.“

¹⁴² CHALOUPKOVÁ, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005, roč. 41, č. 1, s. 57–77.

Pavlův partner byl učitel. Část práce mohl dělat z domova, trávil zde tedy více času než Pavel. S tím souviselo i rozdělení péče o domácnost.

Pavel: „Přítel mohl s ohledem na svoje zaměstnání trávit víc času doma než já. Každý den, když jsem přišel domů, tak už bylo navařeno, naklizené. Zato jsem vydělal trochu víc peněz do společného rozpočtu. Když jsem měl volno, třeba o víkendu, tak jsem se snažil přiložit ruku k dílu, pověsit prádlo nebo poklidit. Ale zpětně si myslím, že jsem mu měl pomáhat víc, že toho na něj bylo hodně.“

Dlouhodobé soužití homosexuálních mužů tak přináší zajímavé poznatky o dělbě práce a souvisejících rolích, které nejsou založeny na binárních genderových kategoriích.

Závěr

Tato bakalářská práce představuje první obsáhlejší sondu do soužití homosexuálních mužů v ČSSR. Dosavadní studie se zabývaly homosexualitou v období socialismu v kontextu její medikalizace, právní nerovnosti a obecně společenského útlaku. Pozornost zmíněných výzkumů náležela subkulturním specifickým homosexuálního života v protikladu k heteronormativnímu společenskému řádu. V těchto intencích byl zdůrazňován neustálý strach z veřejného odhalení a skutečnost, že většina mužů byla tváří v tvář hrozící sociální degradaci nucena navazovat spíše krátkodobé či anonymní sexuální vztahy. V této souvislosti se zdá, že soužití homosexuálních mužů bylo v období socialismu téměř nemožné. Takový závěr by byl však mylný. Tyto výzkumy podle mého soudu opomíjejí skutečnost, že homosexuální společenství tvořila i řada stálých párů. Zkušenosti těchto mužů otevírají nový rozměr homosexuálního života v ČSSR a právě jejich analýze jsem se zde věnoval.

Z provedeného výzkumu vyplývá, že se řada mužů sociální exkluze kvůli soužití s partnerem neobávala, zvláště pak v některých profesích. Někteří narátoři přistupovali ke svému okolí s pozoruhodnou otevřeností a o svém partnerovi veřejně mluvili, jiní se snažili svou homosexualitu skrýt. Chtěli tak předejít negativním reakcím či se obávali ztráty pracovního místa. Žádný z narátorů však nemusel kvůli samotnému soužití s partnerem čelit výrazným nepříjemnostem, diskriminaci či vyloučení. Přesto obecně platí, že byly homosexuální vztahy v ČSSR tabuizované a veřejně se o nich zpravidla nemluvalo. Výhodou toho nicméně bylo, že s přímou otázkou ohledně sexuální orientace byli narátoři konfrontováni pouze zřídka. Naproti tomu přátelé, sousedé a blízcí kolegové o homosexuálním vztahu zpravidla věděli. Většina narátorů se o vztahu svěřila i svým rodinám. Ty přijaly postupem času druhého partnera mezi sebe, homosexuální partnerství tak mohla konstituovat i nové rodinné vztahy. Homosexuální pár vedl v mnoha případech naplněný a klidný život podle svých představ. Relativní tolerance však byla podmíněna tím, že si partneři veřejně neprojevovali svou náklonnost a vystupovali jako přátelé. S takto podmíněnou tolerancí se ale setkáváme i dnes. Více než dvě třetiny homosexuálů se domnívají, že od nich společnost požaduje, aby se zdržely veřejných projevů své

orientace.¹⁴³ V tomto smyslu se postavení homosexuálních párů před rokem 1989 příliš neliší od současné situace.

Homosexuální muži měli jako svobodné a bezdětné osoby omezený přístup k získání bytu. V některých případech museli využít svých konexí, jiní byt získali díky zaměstnání či prarodičům. Jakmile disponovali potřebným dekretem, společnost jim nijak nebránila v organizaci domácnosti podle vlastních představ. S ohledem na volnočasové aktivity a dělbu domácích prací se homosexuální soužití příliš nelišilo od heterosexuálního. Větší roli než samotná homosexualita hrála v tomto směru skutečnost, že žádný z narátorů neměl potomky. Na rozdíl od rodičovských párů se mohli plně věnovat své práci, nemuseli přizpůsobovat volný čas a chod domácnosti potřebám dětí. I dnes je ovšem většina homosexuálních mužů bezdětná, v kontextu rodičovství je homoparentalita prezentována jako marginální jev.¹⁴⁴ Zkušenosti narátorů jsou tedy v tomto směru stále aktuální nehledě na společenské změny uplynulých desetiletí.

Výsledný obraz dlouhodobých partnerství zachycuje různorodost homosexuální zkušenosti v období socialismu. Zároveň dokládá překvapivě velkou míru svobody a autonomie, kterou mohli homosexuální muži za určitých podmínek uplatňovat. Vzhledem k omezenému počtu narátorů musí budoucí výzkum tyto závěry ověřit na větším počtu mužů s odpovídající zkušeností z různých částí republiky včetně venkovských oblastí. Rovněž by bylo přínosné reflektovat vztah mezi socioekonomickým pozadím narátorů a jejich partnerským životem. Ovlivnil sociální status rodičů narátora jejich postoj k synově homosexuálním vztahům? Měla úroveň dosaženého vzdělání narátora vliv na to, zda navazoval spíše krátkodobé či dlouhodobé vztahy?

Předložený výzkum nabízí do určité míry nový pohled na homosexuální život v ČSSR. Partneri pod tlakem společnosti nemohli v mnoha situacích vystupovat jako pár, jejich soužití ovšem společnost v zásadě umožňovala. Zde je namístě podotknout, že se může jednat o částečně idealizovaný obraz daného období ve vzpomínkách narátorů. V pokročilém věku má člověk často tendenci hodnotit události ze svého mládí optimističtěji

¹⁴³ ŠABATOVÁ, Anna. *Být LGBT+ v Česku*, s. 28.

¹⁴⁴ SLOBODA, Zdeněk. Registrované partnerství a homoparentalita v Česku. In: *Gender a výzkum* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2021, 22, č. 2, s. 139–169 [cit. 2022-06-01]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.13060/gav.2021.023>.

než současnost. Nicméně všichni narátoři vnímají tehdejší zkušenost se soužitím převážně pozitivně. Tento závěr tak vlastně do určité míry vyvrací zmíněný názor československých sexuologů 80. let, že *šťastný homosexuál neexistuje*.¹⁴⁵ Výpovědi narátorů ukazují, že i homosexuálové mohli vést v ČSSR šťastný život ve společném soužití.

¹⁴⁵ PONĎĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONĎĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Sexuální zrání mladého muže*, s. 157.

Seznam použitých informačních zdrojů

BERNATT-RESZCZYŃSKÁ, Markéta. Homosexuálové čelili za socialismu opovržení a vyhazovům z práce. *Paměť národa* [online]. 24.03.2021 [cit. 2022-04-15]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/homosexualove-celili-za-socialismu-opovrzeni-vyhazovum-z-prace>

BOCHENEK, Michael a Kyle KNIGHT. No Support: Russia's "Gay Propaganda" Law Imperils LGBT Youth. *Human Rights Watch* [online]. 2018 [cit. 2022-05-21]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/report/2018/12/12/no-support/russias-gay-propaganda-law-imperils-lgbt-youth>

BRZEK, Antonín a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Třetí pohlaví*. Praha: Scientia Medica, 1992.

CHALOUPKOVÁ, Jana. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005, roč. 41, č.1, s. 57–77.

ČTK. Sněmovna se bude znovu zabývat návrhem na manželství pro všechny. *České noviny* [online]. 31.05.2022 [cit. 2022-06-03]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/snemovna-se-bude-znovu-zabyvat-navrhem-na-manzelstvi-pro-vsechny/2213578>

Eurostat. Do you participate in social networks? *Eurostat* [online] 30.06.2021 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210630-1>

FORD, Clellan s. A Frank A. BEACH. *Patterns of sexual behavior*. New York: Harper & Brothers, s. 143–144.

FOUCALT, Michel. *Dějiny sexuality I.: Vůle k vědě*. Praha: Herrmann & synové, 1999.

FREUND, Kurt. *Homosexualita u muže*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1962.

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2002.

HALL, Timothy M. České homosexuální identity v globální a místní perspektivě. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Praha: Argo, 2013, s. 527–553.

HIML, Pavel, Jan SEIDL a Franz SCHINDLER. „*Miluji tvory svého pohlaví*“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Praha: Argo, 2013.

JARCOVJÁKOVÁ, Libuše. T-club (1983-1985). *Libuse Jarcovjakova* [online].

[cit. 2022-06-05]. Dostupné z: <http://www.jarcovjakova.com/albums/t-club-1983-1985/>

Jsmě fér. Podpora manželství pro všechny vzrostla na 67 %: Přijetí navíc přinese miliardy do státní kasy. *Jsmě fér* [online]. 23.01.202 [cit. 2022-05-10]. Dostupné z:

https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/zamanzelstvi/pages/2399/attachments/original/1579800352/TZ_Podpora_manzelstvi_pro_vsechny_vzrostla.pdf?1579800352

KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Homosexuální asociál a jeho zavírované tělo. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Praha: Argo, 2013, s. 411–452.

KRMELOVÁ, Petra. Den v byznysu: Česko dohnalo Rakousko. Ale hrdí na to být nemusíme. *Seznam Zprávy* [online]. 30.11.2020 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z:

<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/den-v-byznysu-cesko-dohnalo-rakousko-ale-hrdi-na-to-byt-nemusime-131823>

KRUPKA, Jaroslav. Cesta k bytu za socialismu: kdo použil fínty, měl navrch. Úplatky hrály prim. *Deník.cz* [online]. 23.10.2019 [cit. 2022-05-15]. Dostupné z:

<https://www.denik.cz/listopad-89-kazdodenni-zivot/cesta-k-bytu-za-socialismu-uplatek-nebo-prihlaseni-dalsich-osob-20201022.html>

LAKOMÁ, Aneta. Nepřijati: LGBT komunita v Polsku je stále terčem útoků církve, politiků i většinové společnosti. *A2larm* [online]. 16.10.2021 [cit. 2022-05-20]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/10/neprijati-lgbt-komunita-v-polsku-je-stale-tercem-utoku-cirkve-politiku-i-vetsinove-spolecnosti/>

NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTOVÍČKOVÁ. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019, s. 317–352.

NOVOTNÁ, Johana et al. *LGBT senioři/rky: neviditelná menšina*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s., 2016.

PITONÁK, Michal. Rovnost manželství ve světě. *Queer Geography* [online]. c2019 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi-ve-svete/>

PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*. Praha: Avicenum, 1971.

PONDĚLÍČEK, Ivo a Jaroslava PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ. *Sexuální zrání mladého muže*. 2. Vyd. Praha: Avicenum, 1986, s. 157.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Sněmovní tisk 201. *Psp.cz* [online]. Poslední aktualizace 24.06.2021 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=8&t=201>

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Hlasování Poslanecké sněmovny 100/3. *Psp.cz* [online]. 29.10.2021 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=76121&l=cz>

PUTNA, Martin C. et al. *Homosexualita v českých zemích a humanitní vědy* [online pozvánka]. Praha: Fakulta humanitních studií, 2009 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: https://fhs.cuni.cz/FHS-1-version1-pozvanka_GL_2009.pdf

PUTNA, Martin C. et al. *Homosexualita v dějinách české kultury*. Vyd. 2. Praha: Academia, 2013.

RABUŠIC, Ladislav a Beatrice Elena CHROMKOVÁ MANEA. *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 44. Dostupné také z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1002/3113/769-1/#preview>

ŘÍDKÝ, Josef. Neexistuje dobře přizpůsobený a šťastný homosexuál. In: *„Miluji tvory svého pohlaví“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013, s. 387–410.

SCHINDLER, Franz. Život homosexuálních mužů za socialismu. In: „*Miluji tvory svého pohlaví*“: homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí. Praha: Argo, 2013, s. 271–386.

SEIDL, Jan. *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012

SEIDL, Jan. Homosexualita nebyla za socialismu trestná, spoléhalo se na lidové soudy. *Leonardo Plus* [rozhlasový pořad]. Praha: Český rozhlas Plus, 22.11.2021 [cit. 2022-05-20]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/homosexualita-nebyla-za-socialismu-trestna-spolehalo-se-na-lidove-soudy-a-ty-8608654>

SLOBODA, Zdeněk. Registrované partnerství a homoparentalita v Česku. In: *Gender a výzkum* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2021, 22, č. 2, s. 139–169 [cit. 2022-06-01]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.13060/gav.2021.023>.

SOKOLOVÁ, Věra. Skládání duhové mozaiky: Česká sexuologie a gay a lesbická orální historie v komunistickém Československu. In: *Gender a výzkum* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2012, 13, č. 2, s. 28–39 [cit. 2022-06-01]. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2012/02/03.pdf>

SOKOLOVÁ, Věra. *Queer Encounters with Communist Power*. Praha: Karolinum Press, 2021.

STEHLÍKOVÁ, Džamila, Ivo PROCHÁZKA a Jiří HROMADA. *Homosexualita, společnost a AIDS v ČR*. Praha: Sdružení organizací homosexuálních občanů (SOHO) v České republice, 1995.

ŠABATOVÁ, Anna. Být LGBT+ v Česku: Zkušenosti LGBT+ s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisti. *Veřejný ochránce práv* [online]. 2019 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploadsimport/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf>

ŠEBEK, Josef. Mají čeští homosexuálové své dějiny? Příspěvek k diskursu o homosexualitě v českých zemích. *A2* [online]. 29.01.2014 [cit. 2022-06-01]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2014/3/maji-cesti-homosexualove-sve-dejiny>

ŠEŠINA, Martin. Společné jmění manželů, a co s ním? *Notářská komora České republiky* [online]. 27.10.2017 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z:

https://www.nkcr.cz/casopis-ad-notam/detail/39_615-spolecne-jmeni-manzelu-a-co-s-nim

TAN, Yvette. Brunei implements stoning to death under anti-LGBT laws. *BBC News* [online]. 03.04.2019 [cit. 2022-05-21]. Dostupné z:

<https://www.bbc.com/news/world-asia-47769964>

TUČEK, Milan. *Tolerance k vybraným skupinám obyvatel – březen 2020* [online]. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, 2020 [cit. 2022-05-01]. Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/Jdocuments/c2/a5201/f9/ov200430.pdf

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Egodystonická sexuální orientace. In: *MKN-10 2020* [online]. 01.01.2022 [cit. 2022-05-05]. Dostupné z:

<https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F66.1>

VALDROVÁ, Jana, Lenka FORMÁNKOVÁ a Kristýna RYTÍŘOVÁ. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004.

ZEMEK, Pavel. Žijí mezi námi. *Mladý svět*. Praha: ÚV SSM, 1973, 15, č. 4, s. 20.

Audiovizuální zdroje

MLÁDEŽ S OTAZNÍKEM [dokumentární film]. Režie Hanuš HACKENSCHMIED. Československo, 1988.

SVĚT PODLE PUTINA [dokumentární cyklus]. Režie Oliver STONE. USA, 2017.

VÍTEJTE V ČEČENSKU [dokumentární film]. Režie David FRANCE. USA, 2020.

ZÁKON LÁSKY [dokumentární film]. Režie Barbora CHALUPOVÁ. Česko, 2021.

ZAPOVĚZENÁ LÁSKA [dokumentární film]. Režie Vladislav KVASNIČKA. Československo, 1990.

ŽIJEME MEZI VÁMI, ALE... [dokumentární cyklus]. Režie Luděk ŠIPLA. Československo, 1990.

Seznam příloh

Příloha 1 – Průvodní dopis k výzkumu

Příloha 2 – Informovaný souhlas účastníka výzkumu

Příloha 1 – Průvodní dopis k výzkumu

Dobrý den,

obracím se na Vás v rámci univerzitního výzkumu, jehož výsledkem bude moje bakalářská práce. Během studia mě i na základě osobních zkušeností zaujalo téma homosexuálních vztahů, zejména pak z perspektivy historického vývoje posledních padesáti let od její dekriminizace. Ve své bakalářské práci se chci zaměřit na podobu a možnosti partnerského soužití homosexuálních párů v ČSSR mezi lety 1961 a 1989. Rád bych zahrnul mimo jiné téma bydlení, sousedských vztahů, společenského života páru, společného volného času, vztahu k vlastní rodině, společného hospodaření v domácnosti.

Kromě tehdejší odborné literatury, zvláště sexuologických příruček, neexistují o životě českých homosexuálů v letech 1948–1989 téměř žádné původní písemné prameny. Pokud mají dnešní společenské vědy uchopit téma homosexuálů v ČSSR, mají velmi omezené možnosti. Pouze díky ochotě pamětníků, kteří se v posledních desetiletích podělili o své osobní vzpomínky a zkušenosti z dob socialismu, máme alespoň určitou mozaiku informací. Téma dlouhodobých vztahů a soužití gayů ve společné domácnosti však zůstává dosti neprobádané. Jistě i proto, že to společenské podmínky jednoduše neumožňovaly a soužití homosexuálního páru byla pouze výjimka.

Svou práci chci založit především na rozhovorech se samotnými aktéry, tedy muži, kteří žili mezi lety 1961 a 1989 se svým partnerem stejného pohlaví alespoň jeden rok ve společné domácnosti (byt, dům či např. pokoj ve sdílené domácnosti), a to nejlépe v Praze či jiném velkém městě.

Rozhovor by se uskutečnil nejlépe při osobním setkání v Praze, po domluvě bych přijel i do jiného města. Pokud by nebylo osobní setkání možné z důvodu plošných opatření, zdravotního stavu respondenta, pobytu v cizině apod., proběhne rozhovor online. Během rozhovoru bude zcela na Vás, na které otázky odpovíte a které necháte bez odpovědi. Rozhovor budete moci kdykoli ukončit. Z rozhovoru bude pořízen pouze zvukový záznam, který bude přepsán a dále analyzován. Celý rozhovor bude důsledně anonymní, vaše jméno ani jakékoli jméno, které při rozhovoru zmíníte, nebude figurovat v rámci výzkumu ani v jeho výsledcích. Jakákoli omezení, která pro použití nahrávky uložíte, budou respektována. Vámi poskytnuté informace budou důvěrné ve smyslu zákona 110/2019 Sb.

Vaši účastí pomůžete rozšířit vědecké poznatky o životě homosexuálních mužů v ČSSR a výrazně přispějete k udržení a obohacení historické paměti současné i budoucí gay komunity v ČR.

Budu Vám velmi vděčný, pokud se na mě obrátíte buď na emailové adrese frantisekposolda@gmail.com nebo na čísle 722 816 250. Pokud sami nesplňujete požadavky výzkumu, přepošlete prosím tento dopis svým známým a přátelům.

Mockrát děkuji.

S pozdravem

František Posolda

Příloha 2 – Informovaný souhlas účastníka výzkumu

Já níže podepsaný potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s účastí ve výzkumu Františka Posoldy s názvem „Soužití homosexuálních mužů v ČSSR“.

Dále potvrzuji, že

- a) jsem byl seznámen s cílem a průběhem výzkumu;
- b) dávám výzkumníkovi svůj souhlas, aby materiál, který jsem mu poskytl, použil k sepsání závěrečné práce, příp. odborného článku a další odborné publikace vycházející z tohoto výzkumu, a to pouze v anonymizované podobě bez uvedení jména či kontaktu;
- c) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytují bezúplatně;
- d) souhlasím s nahráváním mého rozhovoru s výzkumníkem a s následnou analýzou přepsané nahrávky výzkumníkem, a to za podmínky, že budou tyto záznamy uchovány soukromě a nebudou šířeny třetím osobám;
- e) jsem byl seznámen se svým právem nezodpovědět všechny otázky výzkumníka a svou účast ve výzkumu během rozhovoru kdykoli ukončit.

Výzkumník se zavazuje k tomu, že bude respektovat citlivost poskytnutého materiálu, nezveřejní nahrávky výzkumného rozhovoru a neposkytne jméno či kontakt účastníka výzkumu žádné třetí osobě.

František Posolda

V Praze dne 01.02.2022

Jméno a příjmení účastníka výzkumu:

Podpis:

V dne 2022.